

SYNOPSIS PHILOSOPHICA

QUAM

DEO OPT., M. AUSPICE

PRAESIDE

FRANCISCO ANTONIO
ZIMMERMANN,SERENISSIMI AC POTENTISSIMI PRINCIPIS ELECTO-
RIS PALATINI TITULARI PRESBYTERO,
PHILOSOPHIAE DOCTORE, EJUSDEMQUE IN ALMA
ET ANTIQUISSIMA HEIDELBERGENSIUM UNI-
VERSITATE PROFESSORE PUBL. ORD.

PRO

PRIMA PHILOSOPHIAE LAUREA

PUBLICE DEFENDENDAM SUSCEPIT

NOBILIS AC ERUDITUS

FRANCISCUS INNOCENTIUS KOBEL,
MANNHEMIENSIS,

LOGICES, METAPHYS. ETHICES AC MATHES. AUDITOR.

IN ORDINE DEFENDENTIUM SECUNDUS.

HEIDELBERGAE DIE SEPTEMBRIS 1783.

IN AULA ACADEMICA

HORIS CONSUEVIS.

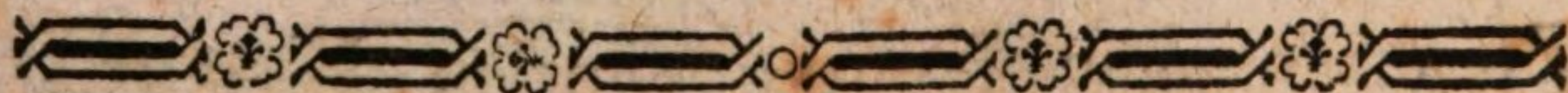
Typis Joann. Bapt. WIESEN, Universit. Typogr.

DEFENDENTES EX LEGE.

- I. MARIA FERDINANDUS L. B. DE GEYR
â SCHWEPPENBURG, Aquensis c. c.
- II. FRANCISCUS INNOCENTIUS KOBEL,
Mannhemienfis.
- III. FRANCISCUS JOSEPHUS VANDERLINDE,
Heidelbergensis.
- IV. FRANCISCUS PHILIPPUS PORTA,
Heidelbergensis.

DEFENDENTES DENOMINATI.

- I. JOANNES NEPOMUCEN. HOEFELMANN,
Mannhemienfis c. c.
- II. JOANNES PETRUS FRIDERICH,
Dillendorfiensis.

PROLUSIONES.

- I. *De genuino libertatis conceptu, variisque illius divisionibus.*
 - II. *Sententiæ aliorum de conceptu isto, illiusque divisionibus.*
 - III. *Momenta aliter, ac nos sentientium sub examen vocata.*
-

Conspectus tabellaris Logicæ.

I) Introductio in Logicam.

A) Natura & indoles Logicæ.

20) Notio Logicæ.

α) Prænotanda,

a) de cognitione humana.

α) De cognitione humana secundum se spectata.

α) Prænotiones. §§. 1. 2. 3.

β) Notio ipsa. §. 4.

γ) Species cognitionis humanæ.

1) Prænotiones.

2) Determinatio:

aa) conceptus,

bb) iudicium,

cc) ratiocinium. §. 5.

δ) Principia & media cognitionis humanæ.

1) Prænotiones.

2) determinatio:

aa) Experientia.

bb) Ratio.

cc) Testimonium. §. 6.

ε) De perfectione cognitionis humanæ.

α) Prænotio.

β) Perfectiones cognitionis ipsæ.

*

1) Ra-

- 1) Ratione objecti cognoscendi.
 - aa) Vastitas — angustia.
 - bb) Dignitas — humilitas.
- 2) Ratione subjecti cognoscentis:
 - aa) Veritas.
 - aa) Prænotio.
 - bb) Notio.
 - cc) Divisio in
 - αα) metaphysicam,
 - ββ) logicam,
 - γγ) moralem.
 - dd) Notio adfinis.
 - ee) Opposita veritati:
 - αα) Falsitas,
 - ββ) error.
 - bb) Claritas.
 - aa) Notio.
 - bb) Oppositum.
 - cc) Species:
 - αα) cognitio distincta — confusa.
 - ββ) — adæquata — inadæquata.
 - cc) Vita.
 - aa) Prænotiones.
 - bb) Notio ipsa.
 - cc) Oppositum.
 - dd) Notio adfinis.
 - dd) Certitudo.
 - aa) Notio.
 - bb) Divisio in

αα) ab-

- αα) absolutam,
- ββ) physicam,
- γγ) moralem.
- cc) Oppositum sc. incertitudo.

αα) Notio.

ββ) Species.

11) Cognitio probabilis,

22) — Improbabilis,

33) — dubia.

ee) Eruditio.

αα) Prænotiones.

bb) Notio ipsa. §. 7.

b) De quibusdam aliis conceptum
Logicæ ingredientibus §. 8.

γ) Notio Logicæ ipsa.

δ) Divisio Logicæ.

κ) Logica objective — subjective spe-
ctata.

λ) — — Naturalis — artificialis §. 9.

B) Partes Logicæ.

α) Theoretica, quæ agit

κ) de conceptibus,

λ) — judiciis,

μ) — ratiociniis.

β) Practica, quæ agit

κ) de cognitione per experientiam,

λ) — — rationem,

μ) — — testimonium. §. 10.

II) Systema Logicæ ipsum.

A) Pars theoretica Logicæ.

α) De conceptibus.

κ) De conceptibus ipsis.

a) De conceptibus secundum se spectatis.

a) Notio §. 11.

b) Species.

a) Ratione objecti.

1) Species ipsæ:

aa) Idea.

bb) Notio.

2) Propositio confectaria.

β) Ratione extensionis.

1) Determinatio.

aa) Conceptus inferior.

bb) — superior.

aa) Species.

bb) Genus,

αα) summum,

ββ) medium,

γγ) infimum.

2) Notiones ad fines.

aa) Differentia,

aa) generica,

bb) specifica,

cc) individualis.

bb) Conceptus universaliter & particulariter sumptus.

γ) Ratione ortus.

1) Species ipsæ.

aa) Conceptus intuitivus,

bb) — — abstractus,

cc) — — combinatus,

dd) — — phantasticus.

2) Propositiones confectariæ. §.

12.

2) De

- b) De perfectione conceptuum.
 - a) Determinatio.
 - b) Regula generalis pro veritate conceptuum. §§. 13. 14.
- γ) Theoriæ adnexæ.
 - a) De terminis.
 - a) De terminis secundum se spectatis.
 - α) Notio termini.
 - 1) Prænotiones.
 - 2) Notio ipsa.
 - 3) Notiones adfines. §. 15.
 - β) Divisio termini. §. 16.
 - b) De perfectione terminorum.
 - α) Veritas.
 - β) Claritas.
 - γ) Certitudo.
 - δ) Copia. §. 17.
 - b) De definitionibus.
 - a) De definitionibus secundum se spectatis.
 - α) Notio.
 - β) Divisio in
 - 1) nominalem,
 - 2) realem,
 - 3) geneticam.
 - γ) Usus definitionibus §. 18.
 - b) De perfectione definitionum. §. 19.
 - c) De Divisionibus.
 - a) De divisionibus secundum se spectatis.
 - α) Notio divisionis.
 - β) Notiones adfines.

- 1) Divisio divisionis in
 1) completam — incompletam.
 2) complete perfectam — incom-
 plete perfectam.
 2) Species divisionis.
 1) Condivisiones.
 aa) Prænotio.
 bb) Notio ipsa.
 2) Subdivisio. §. 20.
 3) De perfectione divisionum.
 a) Regulæ de divisionibus §. 21.
 β) Theoria adnexa de tabulis
 mnemonicis.
 1) Notio.
 2) Modus formandi. §. 22.
 4) De judiciis & propositionibus.
 α) De judiciis & propositionibus se-
 cundum se spectatis.
 a) Notio judicii & propositionis.
 b) Partes:
 a) Subjectum,
 b) prædicatum,
 c) copula. §§. 23, 24.
 c) Diversitas propositionum. §. 25.
 a) Ratione formæ.
 α) Diversitas ipsa:
 1) Propositio affirmativa,
 2) — — negativa:
 aa) vera,
 bb) adparens, seu infini-
 tans.

β) No-

- β) Notio ad finis. §. 26.
- b) Ratione materiæ.
 - α) Diversitas ipsa:
 - 1) Propositio determinata — indeterminata,
 - 2) — — in materia contingente — necessaria,
 - 3) — — ordinata — inordinata.
 - β) Propositiones determinantes quantitatem:
 - 1) Subjecti,
 - 2) prædicati. §. 27.
- c) Ratione compositionis.
 - α) Prænotiones.
 - 1) Propositio incidens,
 - aa) determinans,
 - bb) explicans.
 - 2) Propositio principalis.
 - β) Ipsa diversitas.
 - 1) Propositio simplex,
 - 2) — — composita.
 - aa) Explicite composita
 - aa) Ex incidente & principali,
 - bb) copulativa,
 - cc) causalis,
 - dd) disjunctiva,
 - ee) hypothetica.
 - bb) Implicite composita.
 - aa) Modalis,
 - bb) exclusiva,
 - cc) exceptiva,

δδ) com-

dd) comparativa. §. 28.

b) Ratione principiorum cognoscendi.

a) Ipsa diversitas.

1) Propositio intuitiva,

2) — — discursiva,

cc) — — historica.

β) Quædam determinaciones propositionum ex dictis intelligibiles.

1) Propositio theoretica — practica,

2) axioma — postulatum,

3) theorema — problema,

4) Corollarium — Lemma.

§. 29.

c) Ratione qualitatis relativæ.

a) Prænotio.

β) Diversitas ipsa.

1) Propositiones æquipollentes.

2) — — converſæ

aa) Simpliciter,

bb) per accidens.

3) Propositiones oppositæ.

aa) Prænotio.

bb) Propositiones oppositæ ipsæ.

aa) Contradictoriæ,

bb) contrariæ,

cc) subcontrariæ. §. 30.

2) Perfectio propositionum.

a) Veritas.

a) Re-

- a) Regula generalis.
- b) Applicatio hujus regulæ ad propositiones
 - α) determinatas — indeterminatas,
 - β) copulativas — disjunctivas,
 - γ) hypotheticas. §. 31.
- b) Certitudo.
 - a) Propositio determinans.
 - b) Notiones adfines §. 32.
- c) De ratiociniis & syllogismis.
- x) De ratiociniis & syllogismis secundum se spectatis.
 - a) Notiones ratiocinii & syllogismi.
 - b) Partes.
 - a) Præmissæ,
 - b) conclusio,
 - c) consequentia. §§. 33. 34.
 - c) Divisio syllogismorum petita
 - a) A qualitate propositionum.
 - α) Syllogismus affirmativus,
 - β) — — negativus.
 - b) A quantitate propositionum.
 - α) — — universalis,
 - β) — — particularis.
 - c) A simplicitate, aut compositione propositionum.
 - α) — — simplex — compositus,
 - β) — — hypotheticus — disjunctivus.
 - d) A numero propositionum.
 - α) Completus,
 - β) incompletus:

- 1) consequentiæ immediatæ — enthymemata,
- 2) Inductio
 - aa) completa,
 - bb) incompleta.
- γ) Abundans.
 - 1) Dilemma.
 - 2) Sorites.
 - 3) Epicherema.
 - 4) Argumentatio polysyllogistica.
- §. 35.
- 2) De perfectione syllogismorum.
 - a) Veritas.
 - a) Notio syllogismi veri.
 - b) Regulæ pro veritate syllogismorum.
 - α) generales.
 - 1) principia,
 - 2) regulæ ipsæ §. 36.
 - β) Speciales.
 - 1) pro syllogismis hypotheticis,
 - 2) — — disjunctivis, §. 37.
 - 3) Enthymemate, §. 38.
 - 4) dilemmate,
 - 5) sorite. §. 39.
 - b) Certitudo,
 - c) Claritas. §. 40.
 - B) Pars practica Logicæ.
 - 2) De cognitione per experientiam.
 - 3) Theoria de cognitione ipsa per experientiam.

a) De

a) De cognitione per experientiam secundum se spectata.

a) Notio experientiae.

b) Divisio in

α) externam — internam,

β) strictam — latam.

c) Notiones adfines. §. 41.

d) Objecta experientiae

α) externae,

1) strictae, §. 42.

2) latae. §. 42.

β) internae. §. 44.

e) Instrumenta experiendi.

α) Prænotio.

β) Determinatio.

1) Tubi

a) optici,

b) acustici.

2) Vitra optica.

3) Microscopia. §. 45.

f) Media experiendi.

α) Media ipsa.

1) Observationes.

2) Experimenta.

β) Notiones adfines. §. 46.

g) Cautelæ in experiendo.

α) Ex parte sensuum,

β) — objecti,

γ) — medii,

δ) — animæ ipsius. §. 47.

h) Regulæ adtentiones in experiendo.

α) excitandæ,

β) con-

- β) conservandæ §. 48.
- i) Modi per experientiam latius dictam cognitionem nostram ditandi, §. 49.
 - a) De Perfectione cognitionis per experientiam.
 - α) Veritas experientiæ.
 - α) Notio.
 - β) propositio determinans. §§. 50. 51.
 - β) Certitudo experientiæ.
 - α) Notio.
 - β) Divisio. §. 52.
 - γ) Notiones quædam huc referibiles. §. 53.
 - δ) Propositiones determinantes certitudinem experientiæ,
 - 1) sensus intimi, §. 52.
 - 2) sensuum externorum §§. 54. 55.
 - ε) Quædam dilucidationes determinationis de certitudine experientiæ per sensus externos. §§. 56. 57.
 - β) 'Theoria adnexa de sensu naturæ communi.
 - a) Notio.
 - b) Notiones adfines.
 - c) Determinatio. §. 58.
- β) De cognitione per rationem.

κ) De

α) De cognitione per rationem secundum se spectata.

a) Notio cognitionis per rationem, seu a priore.

a) Quædam prænotiones.

b) Notio ipsa.

c) Propositiones confectariæ §§. 59. 60.

b) Objecta cognitionis a priore §. 61.

c) Modi obtinendæ cognitionis a priore. §. 62.

β) De perfectione cognitionis per rationem.

a) Veritas.

a) Notio veritatis.

b) Propositio determinans. §. 63.

b) Claritas & distinctio. §. 64.

a) Media cognitionem a priore claram & distinctam reddendi.

b) Evidentia,

α) immediata,

β) mediata.

c) Certitudo.

a) De probatione.

α) Notio.

β) Divisio in

1) sufficientem,

2) insufficientem.

γ) Propositiones confectariæ.

b) De demonstratione.

α) Notio.

β) Divisiones.

1) Ra-

- 1) Ratione effectus & qualitatis principiorum.
 - aa) Demonstratio lata,
 - bb) — strictior,
 - cc) — strictissima.
- 1) Ratione nexus inter principia & principiata.
 - aa) Consummata,
 - bb) non consummata.
- 3) Ratione compositionis.
 - aa) Simplex — composita,
 - bb) completa — incompleta.
- 4) Ratione modi.
 - aa) Indirecta — directa:
 - bb) synthetica — analytica.

* Modus utramque efficiendi §. 65.
- γ) Fines demonstrationis.
 - 1) Convictio.
 - aa) Notio.
 - bb) Propositiones determinantes modum.
 - cc) Quædam huc referibilia de methodo.
 - dd) Notio adfinis de argumento ad hominem. §. 66.
 - 2) Species convictionis.
 - aa) Doctio.
 - aa) Notio.
 - bb) Leges §. 67.
 - bb) Refutatio.
 - aa) Notio.
 - bb) Notiones adfines.

cc) Re-

cc) Regulæ pro impugnatore.

dd) Huc referibilia de consequentiario §. 68.

cc) Defensio.

aa) Notio.

bb) Notio adfinis.

cc) Leges §. 69.

dd) Disputatio.

aa) Notio.

bb) Notiones adfines.

cc) diversi disputandi modi.

αα) Socraticus,

ββ) Oratorius,

γγ) Platonius,

δδ) Aristotelicus.

dd) Leges. §. 70.

C) De cognitione per testimonium.

κ) De cognitione per testimonium secundum se spectata.

a) Notio testimonii.

b) Notiones adfines.

c) Divisio.

d) objecta. §. 71.

λ) De perfectione cognitionis per testimonium.

a) Veritas.

a) Notio testimonii veri.

b) Requisita ad testimonium verum.

α) Ex parte objecti,

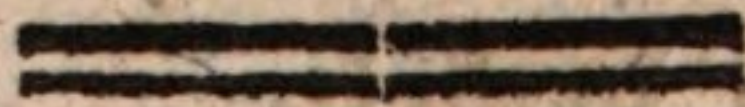
β) — subjecti, seu testis

1) oculati.

aa) No-

- aa) Notio.
- bb) Requisita.
 - aa) Dexteritas.
 - aa) Notio.
 - ββ) Media demonstrandi dexteritatem.
 - bb) Sinceritas.
 - aa) Notio.
 - ββ) Regulæ pro determinanda sinceritate.
- 2) Auriti.
 - aa) Notio.
 - bb) Dotes. §. 72.
- 3) De iis, quæ testium vices subeunt.
- γ) Adpendix ad doctrinam de veritate testimonii, scilicet: Ars hermeneutica.
 - 1) Notio.
 - aa) Regulæ præliminares:
 - aa) inveniendi authenticam librorum,
 - bb) — textum genuinum eorum.
 - bb) Notio ipsa. §. 73.
 - 2) Propositiones determinantes modum interpretandi.
 - aa) Prænotiones.
 - bb) Propositiones determinantes ipsæ §. 74.
 - b) Certitudo. §. 75.

Conspectus systematicus Metaphysicæ.

- I) Introductio in ipsam Metaphysicam.
 - A) Natura & indoles Metaphysicæ.
 - α) Notio Metaphysicæ.
 - β) Divisio in
 - α) Objective — subjective sumptam :
 - β) Naturalem — artificialem.
 - B) Utilitas Metaphysicæ.
 - C) Partes Metaphysicæ.
 - α) Ontologia :
 - β) Cosmologia.
 - γ) Psychologia.
 - δ) Theologia naturalis §. 1.
 - II) Tractatio ipsa Metaphysicæ.
 - A) Ontologia.
 - α) Prolegomena.
 - α) Notio Ontologiæ.
 - β) Divisio.
 - γ) Partes, quæ tractant de prædicatis
 - a) entium secundum se spectatorum,
 - b) multiplicatorum,
 - c) connexorum. §. 2.
 - β) Tractatio ipsa de prædicatis:
 - α) entium secundum se spectatorum.
- **
- a) Præ.

a) Prænotiones:

a) Entis.

b) non entis, nihili.

c) notæ:

α) positivæ, seu realitatis,
 β) negativæ, seu defectus. §. 3.

d) Rationis:

α) partialis — sufficientis,

β) internæ — externæ,

γ) proximæ — remotæ — ultimæ,

δ) coordinatæ — subordinatæ,

ε) realis — intellectualis,

ζ) principalis — auxiliaris,

η) fecundæ — infecundæ.

e) Rationati. §. 4.

f) Contradictionis.

g) Possibilis & possibilitatis.

h) Impossibilis & impossibilitatis.

α) Internæ — externæ,

β) absolutæ — hypotheticæ,

γ) naturalis — moralis. §. 5.

i) Principii:

α) existendi — cognoscendi,

β) derivati — primi. §. 6.

1) Rationes sufficientis,

2) Contradictionis. §. 7.

b) Prædicata ipsa:

a) absoluta:

α) De-

- α) Determinatum — indeterminatum.
 - 1) Prænotiones.
 - 2) Notiones ipsæ.
 - 3) Principium exclusi medii. §. 8.
- β) Unum.
 - 1) Prænotiones.
 - 2) Notio ipsa.
 - 3) Divisio in
 - aa) metaphysicam,
 - aa) absolutam,
 - bb) hypotheticam.
 - bb) Physicam,
 - cc) logicam,
 - dd) moralem unitatem.
 - 4) Propositio determinans, ens quodvis metaphysice unum esse.
 - 5) Notiones adfines. §. 9.
- γ) Verum — Certum.
 - 1) Prænotiones.
 - 2) Notiones ipsæ.
 - 3) Propositiones determinantes. §. 10.
- δ) Ordine — Perfectione — Bonitate præditum.
 - 1) Notiones.
 - 2) Propositiones determinantes, quo sensu hæc singula enti cuivis convenient. §. 11.
- ε) Essentia præditum.
 - 1) Notio essentiæ.
 - 2) Divisio.
 - 3) Notiones adfines.
 - 4) Propositiones determinantes:

- aa) Quodvis ens habet essentiam.
- bb) Essentia a priori demonstrari nequit in ente.
- cc) Quod rationem immediatam in adtributis, mediatam in essentia habet.
- dd) Modi neque in adtributis, neque in essentia rationem sufficientem suæ existentiae habent.
- ee) Habent tamen in essentia rationem possibilitatis.
- ff) Primus modus in ente externo rationem existentiae habere debet: reliqui vero saltem mediatam in primo habent.
- gg) Entis cujusvis essentia est invariabilis.
- hh) Essentiae rerum sunt incommunicabiles.
- ii) Essentia entis generatim spectati est ipsa ejus possibilitas. §. 12.

2) Existens.

1) Propositiones praeviae statuantes:

- aa) Possibile minus dicere, ac existens:
- bb) Inter possibile & existens non dari medium:
- cc) Posse aliquid propius, aut remotius ab existentia abesse.

2) Notio existentis.

3) Propositiones determinantes:

- aa) omne possibile potest existere.

bb) Per

- bb) Per existentiam enti non accedunt novæ determinationes.
- ec) Nihilum, ut ajunt, privativum, non autem negativum existentiae capax est.
- 4) Notiones huc referibiles:
 - aa) entis ficti,
 - bb) imaginarii. §. 13.
- b) Prædicata disjunctive enti in se spectato convenientia.
 - a) Substantia — Accidens.
 - 1) Notio utriusque.
 - 2) Propositiones determinantes:
 - aa) Ens quodlibet aut substantia est, aut accidens.
 - bb) Quandocunque existunt accidentia, etiam substantiæ, quibus insint, existunt.
 - cc) Substantia quævis subjectum dici potest.
 - 3) Quæstio huc referibilis: utrum hæc sint eadem. *Ens hoc nequit existere, nisi in alio; & Ens hoc nequit existere sine alio?* §. 14.
 - β) Necessarium — contingens. Immutabile — mutabile.
 - 1) Notiones horum prædicatorum.
 - 2) Divisio necessarii.
 - 3) Notio entis:
 - aa) necessarii,
 - bb) contingentis.

- 4) Modus adquirendi conceptum entis necessarii.
- 5) Propositiones corollariæ:
 - aa) Quatenus aliquid necessarium, eatenus immutabile est.
 - bb) Omne hypothetice necessarium absolute contingens est.
 - cc) Quidquid in ente mutabile, est illius modus.
 - dd) Omne ens vel necessarium, vel contingens: mutabile, vel immutabile est.
 - ee) Ex conceptu entis necessarii saltem partiali non fluit, illud esse simul ens a se.
 - ff) Omne necessarium æternum est: essentiæ igitur rerum æternæ sunt.
 - gg) Ens contingens non est ens a se: sed ab alio, & quidem necessario, se libere determinante: hinc
- 6) Notiones huc referibiles:
 - aa) Libertatis,
 - bb) entis liberi,
 - cc) liberæ determinationis. §. 15.
- 7) Finitum — infinitum.
 - 1) Prænotio sc. limitis.
 - 2) Notiones ipsæ utriusque.
 - 3) Modus adquirendi hosce conceptus.
 - 4) Doctrinæ corollariæ:
 - aa) Omne ens, aut finitum, aut infinitum est.

bb) Ens

- bb) Ens infinitum possibile est; adeoque existit, & quidem a se.
- cc) In infinito non datur distinctio.
- dd) Nec plura infinita sunt possible.
- ee) Infinitum æternum, necessarium, immutabile est. §. 16.
- б) Prædicata entibus tantum multiplicatis convenientia.
 - a) Relativum.
 - a) Prænotiones.
 - b) Notio ipsa.
 - c) Propositiones determinantes:
 - α) Omnis relatio aut convenientiæ, aut disconvenientiæ est.
 - β) Omnis relatio nihil novæ realitatis in ente ponit.
 - γ) Relationes non possunt cognosci ex uno ente solitarie considerato.
 - δ) Mutato fundamento mutatur relatio, & vicissim. §. 17.
 - b) Simile.
 - a) Prænotiones.
 - b) Notio ipsa.
 - c) Notiones ad fines.
 - d) Propositiones corollariæ:
 - e) Non dantur, nec dari possunt duo entia quoad notas internas sibi perfecte similia.

β) Quæ-

- β) Quæcunque possibilia sibi partim similia sunt.
- γ) Quæcunque sunt similia uni tertio, sunt etiam similia inter se.
- δ) Quæcunque sunt eadem uni tertio; sunt eadem inter se.
- ε) Rationes similes similia rationalia: eadem eadem, & vice versa habent. §. 18.
- c) Totum.
 - a) Notio.
 - b) Notiones adfines.
 - c) Divisio totius.
 - d) Divisio partium.
 - e) Notiones huc referibiles.
 - f) Propositio corollaria sc. Totum est idem cum partibus suis actualibus simul sumptis. §. 19.
- d) Magnum.
 - a) Prænotiones.
 - b) Notio ipsa.
 - c) Divisio.
 - d) Notiones adfines.
 - e) Propositio determinans, scilicet: nequit dari numerus infinitus. §. 20.
- e) Existens in loco & spatio.
 - a) Prænotiones.
 - b) Notiones ipsæ utriusque.
 - c) Notiones adfines.

* Propositio determinans, tantum finita, eaque extensa habere figuram, eamque cum ipsis limitibus mutabilem.

b) Doct.

b) Doctrinæ corollariæ,

a) Non datur spatium reale sine simultaneis illi inexistentibus.

β) Spatium tamen abstractum concipi potest.

γ) Spatii imaginarii notio deceptrix est.

δ) Spatium quodvis complecti tantum potest entia numero finita,

ε) Ratio loci & spatii sufficiens in ente infinito quærenda est.

ζ) Contiguum philosophicum, non autem mathematicum possibile est §. 21.

f) Constitutum in motu.

a) Notio motus.

b) Divisio.

c) Notiones huc pertinentes.

d) Propositiones corollariæ:

a) Omnis motus mutatio relationis est.

β) Motus & quies sibi contradictorie opponuntur.

γ) Ut adsit quies, non requiritur ratio positiva, sed sufficit absentia rationis ad motum. §. 22.

g) Existens in tempore.

a) Prænotiones.

b) Notiones ipsæ, quid sit

a) existere in tempore.

β) — in momento temporis,

- 1) eodem,
- 2) diverso.
- c) Divisiones variæ temporis.
- d) Notiones adfines.
- e) Propositio determinans, scilicet
Ratione entis infiniti non datur
tempus. §. 23.
- 2) Prædicata, quæ entibus tantum ratio-
ne nexus conveniunt.
 - a) Prænotiones. §. 24.
 - b) Prædicata ipsa.
 - a) Causa & Effectus.
 - α) Notiones utriusque.
 - β) Divisio causæ.
 - γ) Notiones adfines.
 - δ) Propositiones determinantes:
 - 1) Causa efficiens vere agit.
 - 2) In actione immanente agens
est ratio possibilitatis & exis-
tentia sui termini; in trans-
eunte tantum existentia.
 - 3) Quidquid agit, existit.
 - 4) Effectus non potest esse nobi-
lior sua causa adæquata.
 - 5) Entibus creatis vere compe-
tit facultas activa.
 - 6) Ista facultas tantum substan-
tiis inesse potest.
 - 7) Qui serio vult finem, etiam
media velle debet.
 - 8) Causarum intentionalium exi-
stentia tantum mentalis requi-
ritur.
 - 9) Oc-

9) Occasio omnis apta movere potest ad agendum; hinc motivi rationem habere potest.

10) Captatio occasionis medium est.

11) Absentia impedimenti, aptitudo subjecti, seu causæ materialis, vis ipsius adplicatio conditiones sunt, sine quibus actio transiens nulla possibilis est. §. 25.

6) Nexus causalis inter varia entia.

1) Infinitum inter & finitum.

aa) Utrumque connectitur; sed solum finitum dependet.

bb) Posterius a priore conservatur; hinc

* Notio conservationis.

cc) Infinitum ad omnes actiones finitorum immediate concurrir; inde

* Notio, quid sit concurrere.

dd) Infinitum producendo finita creat illa; quare

* Notio creationis. §. 26.

2) Inter finita mutuus.

aa) Quoad possibilitatem internam neque a priore, neque a posteriore connectuntur:

bb) Neque quoad existentiam; sed tantum quoad modos.

Hinc

aa) fini-

aa) finita non possunt
producere

bb) — conservare

cc) — destruere

dd) — sed tantum

corrumpere

} substan-
tias.

ee) & generare modos. Hinc

ff) Notiones huc referibi-
les. §. 27.

§) Perfectio ope nexus acquirenda.

1) Prænotio sc. quid sit augeri.

2) Notio ipsa, quid sit perfici :

aa) intensive,

bb) extensive.

3) Propositiones determinantes
de utraque.

aa) Infinitum perfici nequit.

bb) Possunt autem finita, sed
non quoad essentiam, sed tan-
tum quoad modos.

cc) Initium perfectionis ab en-
te distincto accipiunt.

dd) Immanenter agendi facul-
tate prædita se ipsa ulterius
perficere possunt.

ee) Hac facultate destituta tan-
tum alia entia perficere
possunt.

ff) Quo sunt perfectiora, eo
perfectiores producere effe-
ctus possunt. §. 28.

4) Pro-

4) Propositiones determinantes speciatim de extensiva perfectione.

aa) Prænotiones.

bb) Propositiones ipsæ :

aa) Composita constant simplicibus.

bb) Vis activa inest simplicibus.

cc) Simplicia tantum substantiæ sunt.

dd) Essentia compositi in qualitate simplicium, & modo componendi consistit.

5) Regulæ pro perficiendis finitis:

aa) nulla perfectio intentæ contraria adsumatur.

bb) In parte non major, ac appetitudine ad totum salva, fieri potest, perfectio exigatur.

§. 29.

2) Theoria adnexa de Ordine.

1) Notiones.

2) Divisio.

3) Notio ad finis confusionis.

4) Propositiones determinantes:

aa) Ordinis contingentis existentiae ratio est extra ordinata.

bb) Ordo valde compositus exigit rationem intelligentem.

§. 30.

B) Cosmologia.

2) Prolegomena.

κ) Præ-

- α) Prænotio de mundo.
- β) Notio Cosmologiæ.
- γ) Divisio.
- δ) Partes:
 - a) Empirica,
 - b) theoretica.
- ε) Methodus, qua pertractanda, si utraque pars conjungatur.
 - a) De natura & indole mundi.
 - b) De partibus mundi.
 - c) De perfectione mundi. §. 31.
- ϑ) Tractatio ipsa Cosmologiæ.
 - α) De natura & indole mundi.
 - a) Mundus est possibilis.
 - b) Plures mundi sunt possibiles.
 - c) Mundus est ens compositum.
 - d) Datur nexus universalis in mundo. §. 32.
 - e) Fatum in sensu sano admittendum.
 - a) Notio hujus fati.
 - b) Notio aliorum fatorum.
 - α) Democriti & Epicuri,
 - β) Stoicorum,
 - γ) Astrologicum,
 - δ) Pantheistarum.
 - c) Propositio determinans:
 - * Fata hæc omnia rejicienda sunt.
 - d) Notiones aliæ huc referibiles:
 - α) Casus:
 - 1) puri,
 - 2) non puri.
 - β) Saltus:
 - 1) ab-

- 1) absoluti,
- 2) respectivi.
- γ) **Propositio determinans:**
 - * Casus purus & saltus absolutus rejiciendi. §. 33.
- f) **Mundus est contingens, adeoque cum initio extitit;**
- g) **Et quidem tanquam ens ab alio, scilicet infinito:**
- h) **Ex nulla materia præexistente, adeoque creatus est. §. 34.**
- β) **Partes hujus mundi.**
 - a) **simplices.**
 - a) **Notio.**
 - b) **Variæ denominationes.**
 - c) **Propositiones pragmaticæ ad prædicata ipsis competentia dijudicanda.**
 - d) **Prædicata ipsa:**
 - α) **adfirmativa:**
 - 1) **Sunt substantiæ vi præditæ.**
 - 2) **Impenetrabiles, mobiles, graves.**
 - β) **negativa:**
 - 1) **Nequeunt oriri ex composito.**
 - 2) **Non possunt occupare spatium.**
 - 3) **Ab ente finito annihilari nequeunt.**
 - 4) **Contactus mathematicus ipsis repugnat.**
 - 5) **Mag-**

- 5) Magnitudine, figura, ac motu intestino carent.
- 6) Sunt quoad vires suas heterogeneæ. §. 35.
- b) Compositæ, seu corpora.
 - a) Prænotiones:
 - b) Notio ipsa.
 - c) Prædicata corporum:
 - α) Gaudent vi motrice.
 - β) Sunt extensa.
 - γ) Non sunt in infinitum divisibilia. §. 36.
 - d) Natura corporum.
 - α) Prænotio de natura finitorum in genere.
 - β) Notio ipsa.
 - γ) Notio adfinis de legibus naturæ.
 - δ) Determinatio harum legum. §§. 37. 38.
- a) Perfectio hujus mundi.
 - a) Notio mundi optimi.
 - b) Determinatio. §. 39.
 - c) Theoria adfinis de miraculis.
 - a) Prænotiones.
 - b) Notio ipsa.
 - c) Determinatio possibilitatis.
 - d) Criteria.
- C) Psychologia.
 - Α) Prolegomena.
 - κ) Notio.
 - ρ) Divisio.
 - λ) Partes:

a) em-

- a) empirica,
- b) rationalis.
- γ) Utilitas.
- η) Methodus pertractandi. §. 41.
- Θ) Tractatio ipsa
- κ) Psychologiæ empiricæ.
 - a) Prænotio.
 - b) Notio animæ.
 - c) Determinatio, scilicet: animam esse substantiam immaterialem. §. 42.
 - d) Notio facultatum animæ:
 - a) cognoscendi
 - α) inferioris,
 - β) superioris.
 - b) adpetendi
 - α) inferioris,
 - β) superioris.
 - e) Notio adfinis, quid sit fundus animæ. §§. 43. 44.
- I) De referibilibus ad facultatem cognoscendi inferiorem.
 - a) Facultas sentiendi.
 - 1) Prænotiones.
 - 2) Notio ipsa.
 - 3) Diversitas sensationum externarum. §. 45.
 - 4) Partes, quarum ope fit sensatio externa, scil. nervi.
 - 5) Locus, ubi, &
 - 6) modus, quo sensatio omnis contingit.

7) De.

- 7) Determinatio, quod proprie loquendo sola anima sentiat. §. 46.
- 8) Notiones adfines.
- 9) Propositiones determinantes de conceptu intuitivo:
 - aa) Tantum indirecte in animæ potestate est.
 - bb) Anima in acquisitione illius se partim active, partim passive habet. §. 47.
- β) Facultas adtendendi.
 - 1) Notio.
 - 2) Species.
 - aa) Reflexio,
 - bb) Collatio.
 - 3) Objecta fortius scientia adtentionem.
 - 4) Regulæ excitandæ adtentionis.
 - 5) Propositiones determinantes.
 - aa) Adtentio non est reactio actioni ideæ materialis respondens.
 - bb) Non potest esse, nisi in simplice.
 - cc) Idea sensualis per adtentionem in se non immutatur §. 48.
- γ) Facultas abstrahendi.
 - 1) Notio.
 - 2) Divisio.
 - 3) No-

- 3) Notiones adfines.
- 4) Propositio determinans

* Abstractio & adtentio sibi mutuo ad-
jumento & impedimento esse possunt.

§. 49.

♪) Facultas imaginandi.

- 1) Notio.
- 2) Divisio.
- 3) Notiones adfines.
- 4) Propositiones determinantes

aa) Lex Phantasiæ est : recurren-
te uno conceptu ex simul, aut
successive perceptis, aut simili-
bus redeunt & reliqui.

bb) Conceptus reproduci solo fibra-
rum cerebri motu non videtur.

cc) Difficultate non caret adsertio,
phantasmatum in somniis seriem
semper a sensatione quadam ex-
terna oriri. §§. 50. 51.

♩) Facultas fingendi.

- 1) Notio.
- 2) Notio adfinis, scilicet, quid sit
chimæra.
- 3) Propositio determinans:

* finis fictionis regula combinandorum
phantasmatum est. §. 52.

ζ) Memoria.

- 1) Notio.
- 2) Divisio.

*** 2

3) No-

3) Notiones adfines.

4) Propositio determinans:

* Memoria Phantasiæ innititur. §. 53.

n) Facultas prævidendi.

1) Notio.

2) Ortus.

3) Perfectio.

4) Propositiones determinantes:

aa) Inter reliquas cognoscendi facultates hæc prævidendi debiliior est.

bb) futura remotiora debilius prævidentur. §. 54.

o) Facultas præfagiendi

1) Notio.

2) Notiones adfines.

3) Perfectio. §. 55.

p) Facultas dijudicandi

1) Notio.

2) Perfectio.

3) Notiones adfines. §. 56.

II) Referibilia ad facultatem cognoscendi superiorem, aut utramque

a) Intellectus.

1) Notio.

2) Perfectiones:

aa) acutus,

bb) profundus,

cc) purus intellectus.

3) No.

- 3) Notiones adfines:
- 4) Operationes. §. 57.

β) Ratio.

- 1) Notio
- 2) Perfectio:

- aa) sagax,
- bb) solida.

- 3) Notiones adfines.
- 4) Propositio determinans

* Ratio neminem in errorem inducit.
§. 58.

γ) Habitus.

- 1) Prænotiones.
- 2) Notio ipsa.
- 3) Divisio in habitus

- aa) intellectuales,
- bb) morales.

4) Propositiones determinantes:

- aa) Omnis habitus, sed nulla facultas agendi acquiritur.
- bb) Dantur habitus a memoria diversi.
- cc) Habitus omnes augeri, minui, amitti possunt. §. 59.

δ) Animi capacitas.

- 1) Notio
- 2) Notiones adfines. §. 60.

III) Referibilia ad facultatem adpetendi inferiorem

*** 3

α) Sta-

α) Status voluptatis & tædii.

- 1) Notio utriusque
- 2) Divisio.
- 3) Notiones adfines. §. 61.

β) Adpetitio & averfatio.

- 1) Notio utriusque.
- 2) Divisio.
- 3) Notiones adfines.
- 4) Propositiones determinantes:
 - aa) Adpetitio & averfatio a cognitione dependent.
 - bb) Malum, ut tale cognitum, adpetere non possumus. §. 62.

γ) Pulchritudo — Deformitas — Adfectus.

- 1) Notiones
- 2) Divisiones adfectuum.
- 3) Notiones speciales membrorum dividendum. §. 53.

IV) Referibilia ad facultatem adpetendi superiorem

α) Voluntas — Noluntas superior.

- 1) Prænotiones.
- 2) Notiones ipsæ.
- 3) Divisio voluntatis.
- 4) Notiones.

α) Libertas.

- 1) Prænotiones. §. 65.
- 2) Notio Libertatis.

3) Di-

3) Divisio.

4) Propositiones determinantes:

aa) Libertas generalis per totam naturam diffusa est.

bb) Libertas moralis competit homini. §. 66.

γ) Indoles.

1) Notio.

2) Divisio.

3) Notiones adfines. §. 67.

V) commercium corporis & animæ.

α) Notio commercii.

β) Notio systematis.

γ) Systemata ipsa.

1) Occasionalistarum:

aa) rigidiorum,

bb) rigidorum,

cc) laxiorum. §. 68.

2) Harmonistarum. §. 69.

3) Causalitatis mutuæ.

δ) Propositio determinans.

* Systema causalitatis præ reliquis aptius explicat commercium animam inter & corpus §. 70.

ζ) Psychologia rationalis.

a) Simplicitas animæ.

b) Spiritualitas animæ.

a) Notio spiritus.

b) Determinatio.

c) Se-

- c) Sedes animæ. §. 72.
- d) Natura animæ.
 - a) Notio.
 - b) Determinatio. §. 73.
- e) Origo animæ
 - a) Systemata varia:
 - α) propagationis per traducem,
 - β) Præexistentiæ,
 - γ) creationis corpore debite organizato
 - b) Determinatio. §. 74. 75.
- f) Immortalitas.
 - a) Notio
 - b) Notiones adfines.
 - c) Divisio in
 - α) essentialem,
 - β) naturalem
 - γ) gratuitam §. 76.
 - d) Determinatio ipsa. §. 77.
- g) Animæ bestiarum.
 - a) vi cogitandi confuse præditæ,
 - b) spirituales,
 - c) carentes potentia fermocinandi & intellectu,
 - d) non immortales. §. 78.
- D) Theologia naturalis.
 - Α) Prolegomena.
 - κ) Notio.
 - ϛ) Divisio.
 - α) Uti-

1) Utilitas.

7) Methodus pertractandi. §. 79.

8) Tractatio ipsa, in qua agitur

α) De conceptu Dei, in quo consideratur

a) Conceptus ipse §. 80.

b) Existentia demonstrata

a) Argumentis metaphysicis

α) a priori, §. 81.

β) posteriore. §. 82.

b) — — — phycis

c) — — — moralibus.

c) Perfectiones divinæ. §. 83.

a) Essentia. §. 84.

b) Adtributa,

α) Quæ ipsi conveniunt præscin-
dendo a spiritualitate

1) Necessitas.

2) Immutabilitas.

3) Aeternitas.

4) Sempiternitas.

5) Simplicitas.

6) Unicitas.

7) Omnipotentia.

8) Immenfitas. §. 85.

β) De adtributis, quæ Deo con-
veniunt, quatenus est spiritus.

1) Intellectus.

aa) Existentia.

bb) Objecta.

cc) Infallibilitas.

dd) Præscientia.

ee) Sapientia. §. 86.

5

2) Vo-

2) Voluntas.

aa) Intellectui proportionalis-
sima. §. 87.

bb) Libertas. §. 88.

cc) Sanctitas. §. 89.

dd) Benevolentia. §. 90.

ee) Justitia,

aa) Remuneratoria,

bb) punitiva. §. 91.

ff) Veracitas. §. 92.

3) De operationibus Dei transeuntibus. §. 93.

a) De creatione.

a) Notio creationis.

b) Objecta creationis.

c) Perfectio creationis.

d) Propositio determinans.

* Omne creatum æternum esse nequit. §. 94.

e) Finis creationis,

a) Immediatus,

β) mediatus. §. 95.

b) De Providentia

a) Generali, §. 96.

b) Speciali.

a) Conservante, §. 97.

β) concurrente

1) generaliter,

2) specialiter,

3) specialissime. §. 98.

* Doctrina adnexa de omnipræsentia. §. 99.

γ) Gubernante. §. 100.

δ) Malum impediante,

ε) — — permittente. §. 101.

ζ) Regente. §. 102.

Synopsis Philosophiæ moralis feu practicæ.

INTRODUCTIO.

§. I.

Statum ex perfectionis cujusdam cognitione §. 61. *Synops. Metaph. Voluptatem, Vergnügen* diximus. Sensu intimo in momenta singula edocemur, nos continuo voluptatem adpetere, averfari contra, quidquid nos illa privare valeat: conamur ergo, quantum possumus vera, constante voluptate frui, et quidem juxta propensionem connatam, seu ex ipsa hominis natura intelligibilem. Status veræ voluptatis continuus, *Felicitas, Glückseligkeit*, est; naturaliter ergo ad felicitatem nostram propendemus. Scientia tradens felicitatis hujus per vires naturales consequendæ præcepta *Philosophia moralis* sive *practica, Praktische Weltweisheit* audit. Atque ex hoc ipso conceptu jam satis manifesta est ipsius dignitas, quam præ reliquis scientiis sibi propriam habet; Uti etiam palam fit, eam et docere debere, quid bonum, malumve sit; et simul suppeditare media, queis adjuti potiamur priore, posterius declinemus. Inde duæ principales hujus scientiæ partes

intelliguntur, scilicet *Ius naturæ*, das Naturrecht, et *Ethica*, die Sittenlehre. *Ius* hoc naturæ vel tradit officia erga Deum, se ipsum et alios observanda, quatenus homo est; tum simpliciter alii *Ius naturæ* vocant, aut *Ius* etiam *naturæ Ethicum*: vel præcepta tradit homini, quatenus hujus, vel alterius societatis membrum est, observanda, et tum *Ius naturæ politicum*, das natürliche Staatsrecht, oder die natürliche Staatsflugheit, dicitur. *Ius naturæ* hoc politicum vel respicit officia gentibus a gentibus præstanda, et hoc significato *Iuris gentium*, das Völkerrecht, nomen obtinuit: vel quid cives civibus ejusdem reipublicæ, aut civitatis debeant, exponit; et *Ius civitatis naturæ*, das natürliche Bürgerrecht, nominari potest: vel denique membra duntaxat familiæ cujusdam concernit, mutuaque eorum officia explanat; et *Ius naturæ æconomicum*, das häußliche Naturrecht, compellatur. Quodlibet horum suas rursus subdivisiones patitur, quas loco proprio dabimus. Interim generaliter indicandum est, quam in præsentè tractatione propositam nobis habeamus. Ex conceptu scientiæ ipsius generalia principia reliquis minus generalibus rite demonstrandis apta præmitti debent. Quare bifariam synopsin hanc dividemus: In parte prima notiones et principia generalia omnibus recensitis partibus communiter inservientia, ac futurarum demon-

monstrationum fundamenta præstruemus; et partem hanc juxta receptum jam modum *Philosophiam practicam generalem*, allgemeine praktische Weltweisheit, inscribemus. Parte dein altera recensita *Philosophiæ practicæ* membra specialius examinabimus, et morem sequuti pariter receptum *Philosophiam practicam specialem*, besondere praktische Weltweisheit, nominabimus.

* Adpetitio quælibet voluptatis naturalis quidem, sed non connata, ingenita dici potest. Per conatum enim intelligo illud, quod adquisito opponitur, et talis est determinatio, quæ si ipsi animæ inest ab ipso ejus ortu: *naturale* autem jam istud dico quod ex innata entis determinatione sub certa circumstantiarum serie evolvi potest, aut evolutum jam est. Sic facultas cognoscendi omnia officia naturalia innata nobis est, non autem actualis illorum cognitio; quæ tamen naturalis dici potest. Hinc bene *Beseke Iur. Professor Mittaviensis* in dem Entwurfe eines Lehrbuches der natürlichen Pflichten ait: Wenn die natürlichen Pflichten, wie man zu sagen pflegt, dem Menschen ins Herz geschrieben wären; so müßte entweder sehr unleserlich geschrieben, oder das meiste verwischt sein. Confer. *Cl. Nicolai Steinacheri Element. Phil. Pract. Et ea, quæ in Synops. Metaph. S. 74. ex Platone observavimus. De Martini Exercit. I. N. 1. S. 10.*

** Quod hoc ordine pertractandam sumpserim hanc Philosophiæ partem, ut immediate Metaphysicam subsequeretur; ipse partim nexus, qui hanc inter et Psychologiam ac Theologiam naturalem intercedit, arctissimus, qui- que per decursum manifestior fiet: partim Clarissimorum virorum exempla permoverunt. Venerabundus etiam clementissimam Serenissimi ac Potentissimi Principis Electoris nostri ordinationem publice propterea prædicare debeo; quum, ubi Antecessori meo hanc Philosophiæ cathedram conferre dignatus est, morem veterem immutavit sapientissime, quo post Physicam primum Ethica prælegebatur. Præterquam enim quoniam multis in Academia nostra juvenibus solenne est vix auditis Logices, et hodiedum, quia Serenissimi lege tenetur, adjunctis Metaphisices principiis in sacra themidos penetralia irruere, neglectis etiam Physices viridariis; quasi Philosophus e libris tantum impressis, et non ex vastissimo naturæ ipsius volumine perficiendus foret: utque hinc omnes ii nobilissima et ad scientiam juridicam bene ac solide comparandam quam maxime necessaria Philosophiæ parte caruerunt: etiam illi ipsi, quibus prælegebatur absolutis aut durantibus etiam Physices prælectionibus per unum alterumve diem Ethica, nexum hunc aut obliti penitus, aut saltim non tam evidenter perspexerunt.

PARS PRIOR.

Philosophia Practica generalis.

CAPUT I.

De naturali hominis in hoc mundo determinatione.

§. 2.

Quod creatori tanquam finis propositum fuit, id extra omnem controversiam rei ab ipso creatæ *determinatio*, sine Bestimmung esse debet. Felicitas igitur vera determinatio est creaturæ rationalis. §. 95. *Synops. Metaph.* Quoniam autem felicitas omnis in voluptate consistit; hæcque pro veritate cognitionis vel vera sit, vel adparens omnem pariter felicitatem vel veram esse, vel adparentem, constat. Vera, vel adparens voluptas versatur ergo circa bonum vel verum vel adparens; quum versetur circa perfectionem cognitam. Objectum itaque felicitatis semper bonum aliquod est.

Scholion. Per determinationem hoc loco non intelligo notas illas, per quas res una ab aliis cognoscibilis est, quemadmodum in metaphysicis loqui solemus: sed determinatio mihi idem significat, ac rei cujusdam ad certos fines ordinatio. Sic si in nuntium ad locum aliquem mittas, ut literas illic perferat, finis tuus nempe asportatio literarum illius determinatio est.

§. 3. Bona quaecunque vel corpus duntaxat perficiunt; vel ipsam pariter animam: inde priora bonum corporis, Güter des Leibes; posteriora bona animæ, Güter der Seele, dicuntur. Utraque simul sumpta communi vocabulo bona hominis, Güter des Menschen, dicuntur. Alii tertiam addunt classem, qua comprehendi bona fortunæ, Glücksgüter, volunt, §. 91. *Synops. Metaph.* Alii hanc divisionem vitiosam esse, adferunt. a) Ex hac divisione bonorum duplex etiam voluptas enascitur. Orta videlicet ex bonis corpus duntaxat perficientibus, *voluptas corporea*, das körperliche Vergnügen; orta vero ex bonis animam perficientibus, *voluptas spiritualis*, das geistige Vergnügen, nobis per decursum dicetur. b) Utraque simul sumpta juxta superius dicta voluptas hominis dici potest.

a) Non immerito divisionem hanc rejici existimamus, qua bona generatim spectata in corporis, animæ ac fortunæ bona dispescuntur. Juxta regulas enim logicas §. 21. *Synops. Log.* traditas ejusdem divisionis membra idem dividendi fundamentum habere debent: ast fundamentum dividendi bona quælibet in bona corporis et animæ est subjectum per ista perficiendum ratione cujus membra dividentia tam a se quam a diviso differunt. Per fortunæ autem bona tam corpus, quam anima perfici potest. Non igitur juxta legitima
mæ

mæ divisionis regulas agunt, qui sic dividunt, Interim ex alio fundamento et huic divisionis membro locus esse potest; si videlicet ratione originis spectaveris ea, et in naturalia, ac arbitraria, hæcque rursus in talia, quæ ex arbitrio hominum, vel Dei intelligenda sunt, distribuas. Conf. *Walchs philosophisches Lexicon nach Hennings Ausgabe* sub art. *Güter*.

- b) Spectrum multi cogitant infame, horrendum; quum voluptatem audiunt; sinistris enim ascetarum præsertim versionibus inducti, non nisi corpoream intelligi, aut quod pejus est, obscænam, existimant, hinc enim semper per pariter invisum ipsis germanicum *Wollust* vocabulum istud denotant. Ceterum per decursum fati convincemur, metum hunc omnino inanem, et vocabulum *voluptas* omnino innoxium esse.

Scholion. Sunt et aliæ bonorum, et consequentes inde voluptatum divisiones, quas omnes recensere longum, neque singulæ hujus loci forent Conf. Cl. Federi *Grundlehren zur Kenntniß des menschlichen Willens* a §. 21. Ioann. August. Eberhard. *Sittenlehre der Vernunft* §. 16.

§. 4. Arctissimam esse corpus inter et animam harmoniam, *Psychologia* docet a §. 68. *Synops. Metaph.* Vi hujus nexus et consensus bona isthæc, quæ corpus primario et immediate perficiunt, etiam me-

diat animam ipsam perficere possunt, adeoque sub hoc sensu etiam animæ bona non immerito dicuntur. Sic qui inter ambulandum in horto quodam mira florum varietate oculos naresque recreat, atque ex ista simul ansam sumit summam Dei benevolentiam propius cognoscendi et venerandi, huic bonum hocce corporis immediatum mediate etiam bonum animæ fit. Patet inde voluptatem ratione objecti corpoream ratione subjecti etiam spiritualem fieri posse.

§. 5. Perfectio nulla alteri potest contradicere; quia secus realitas realitati contradiceret. §§. 5. II. Non igitur voluptas voluptati repugnare potest. Quando ergo concurrunt seu potius concurrere videntur duæ voluptates sibi quoad speciem oppositæ; vel sunt æquales, vel una altera major est: bonum scilicet perfectius quale cognitum maiorem parit voluptatem quovis alio vel re ipsa minore, vel ut tali cognito. In primo casu, quum perfectio non contradicat, felicitatem suam promoturus cognitionem ulterius intendere debet; usque dum bonitatem in alterutro bono, voluptatis objecto maiorem cognoverit, et sic casus alter emerget. In casu autem hoc bonum minus majori oppositum bonum non est; voluptas itaque minor majori opposita voluptas non est. Felicitatem igitur suam pro-

promoturus in concursu bonorum et voluptatum hunc canonem in omnibus observet necesse est.

§. 6. Felicitatem suam promovendi conatus, *Philautia*, *Selbstliebe*, est, bene secernenda ab *amore proprio*, *Eigenliebe*, qui consistit in immoderata de se suisque actionibus existimatione: et a *proprii commodi studio*, *Eigennutze*, quod est, nimius, communique felicitati noxius, utilitates suas promovendi conatus. *Philautiam* ab ipso ortu nobis congenitam ipsa testatur experientia intima, quotiescunque aliqua istius exserendi occasio se obtulerit. Eadem veritas evincitur jam satis ex adlegato §. 95. *Synops. Metaph.* Quodsi enim Deus hoc fine creavit hominem, ut felicitatem æternam ipsi præstitueret; etiam propensionem ad hanc ipsi indiderit necesse est: secus enim frustraretur fine suo.

§. 7. Continuus veræ voluptatis status in hoc mundo non datur. Continuæ enim voluptatis et doloris vicissitudines in dies id singulos ostendunt. Felicitas igitur ista §. 1. definita in hoc mundo obtineri nequit. Immo facultas cognoscendi in entibus finitis essentialiter limitata, et successive tantum perficienda, natura ipsi bonorum, ac voluptas ex minore bono respectu majoris duntaxat adparens extra controversiam

fiam mihi evincere videntur, Deum ipsum creare ita homines non potuisse, ut in hac vita vera felicitate fruerentur. Accedit huic veritati, divinæ sapientiæ, benevolentia, ac providentiæ congruum omnino fuisse, ut veram in hoc mundo felicitatem haud concederet creaturis suis rationalibus, secus in illa facile perstituris, et non ad adspiraturis eam, quam præstituit, perennem. Providi enim gubernatoris, et sapientis est, media semper eligere ad finem præstitutum aptiora.

* Acute pertractavit hanc materiam Joann. Georg. Sulzerus in seinem Versuche über die Glückseligkeit verständiger Wesen. Continetur ista disquisitio in ejus vermischten Philosophischen Schriften 1. Th. S. 323. Leipzig 1773. Nec tamen propterea sinistre concludes inde, nec initia hujus felicitatis in hoc mundo dari. Experientia enim teste novimus, quamvis felicitas perfecta in hoc mundo dari nequeat, dari tamen, veræ voluptatis status, aliquantulum etiam continuos; licet non perennent ita, prout ad omnimodam felicitatem requiritur. Igitur figuram quidem felicitatis, liceat ita loqui, in hac vita adipisci; figuratum in altera tantum obtinere possumus. Vera igitur felicitas in bonis creatis non consistit: in solo igitur Deo, bono summo, et indefectibili in ævum fruendo quærenda est. Interim tamen, quum felicitas
in

in genere quidem aliqua in hoc mundo contingere nobis potest; et hæc hominis determinatio est.

CAPUT II.

De variis hominum actionibus.

§. 8.

Actiones hominis partim esse *spontaneas*, *selbstthätige*, quæ scilicet interna hominis virtute efficiuntur; partim *coactas*, *erzwungene*, seu tales ad quas principium agens ab externo quodam necessitatur, ac priores rursus vel in mere spontaneas, seu *naturales*, *natürliche*, vel *arbitrarias*, *willkürige*, dividi ex §. 65 et 66. *Synops. Metaph.* Colligere licet. Priores videlicet sunt actiones, quæ quidem a principio agenti interno dependent, quarum tamen oppositum supra illius potestatem positum est; siue sunt actiones a coactione quidem externa, sed non ab interna ex ipsa corporis organisatione proveniente immunes: tales sunt e. g. *Circulatio sanguinis*, *systole et diastole cordis*: posteriores vero dicuntur eæ, quas per arbitrium determinare in hominis potestate est situm. Actiones ejusmodi arbitrariæ inter plures in se æque possibiles propter præsentem præ aliis boni in iis cognitionem efficiuntur; et ideo *liberæ*, *freie*, dicuntur. Libertatem, atque arbitrium

trium ad certas actiones ponendas, vel omittendas homini competere, evictum jam est ex ipso sensu intimo, et infinita Dei benevolentia §§. 66. 90. *Synops. Metaph.* Actiones, quas contra propensionem meam libere tamen pono, *invite*, *ungern*, poni dicuntur. Si licet sceleratus resipiscens vim sibi inferre, et contra propriam ad scelus propensionem dimicare debeat; hac ipsa tamen emendatione libere agit. His opponuntur *voluntariæ*, *freiwillige*. Actio voluntaria vel ab ingenti motivorum exsuperantia proficiscitur; et *ultronea*, *plane voluntaria*, ganz *freiwillig*, adpellatur. Si vero modicum sit causæ impellentis superpondium, multaque et magna simul adsint, quæ ad contrarium ejus, quod agitur, stimulare videantur, jam invita est juxta dicta superius. *Conf. illust. de Martini Exercit. I. N. C. I. §§. 46 47.*

- * Voluntario igitur quam maxime opponitur *Ignorantia*, *die Unwissenheit*; si et ipsa voluntaria non fuerit. Ignorantia autem absentia cognitionis est: hanc si deponere et debemus, et possumus, et tamen non deponimus; voluntaria est: si autem eam deponere non possumus; involuntaria est. Priore etiam obtinente, actio nihilominus voluntaria est; involuntaria autem; si et ipsa ignorantia talis fuerit. Neque audiendi sunt, qui contrarium evincere volunt ex diversis sacræ scriptu-

scripturæ locis, in quibus actus ex ignorantia perpetrati puniti ducuntur. Actus enim isti omnes ex ignorantia prorsus voluntaria admittebantur. Nec roboris quidpiam habet argumentum a tribunalibus petatum, in quibus etiam actiones ex ignorantia involuntaria admissi punirentur. Judex enim secundum adlegata et probata procedere debet; quodsi igitur talis ignorantiam suam fuisse involuntariam ostendere non poterit; judex utique contra ipsum pronuntiare debet.

Scholion. 1. Vitiosa omnino videtur scholasticorum divisio, qua ignorantiam in *antecedentem*, *concomitantem*, *con* - seu *subsequentem* dividunt. Primam dicunt eam, quæ actionem omnem antecedit, et qua absente actio facta non fuisset. Concomitans ipsis ea est, quæ actionem comitatur, sed non ut causa illius, vel occasio. e. g. Si quis deliberatum haberet, occidere inimicum suum, et eum fortuito inter venandum occideret. Consequentem denique vocant eam, quæ subsequitur voluntatis actum, quo ignorare voluit aliquis id ipsum, quod scire et potuit, et debuit. Ast cui bono hæc divisio? An inde determinemus, quænam actio sit voluntaria, nec ne? At omne illud, quod metiatur voluntarietatem (liceat uti vocabulo barbaro,) ipsam actionem debet antecedere; quia secus influxum non haberet in eam; hinc omnem voluntariam vel involuntariam actionem debet præcedere ignorantia ea, quæ talem illam efficeret.

Scholion. 2. Omnes actiones, ad quas a principio externo necessitatur, non esse voluntarias, ex conceptu patet. Ceterum hanc necessitationem ad actus tantum externos, seu a voluntate imperatos
se

se extendere, convincimur ex eo; quia si pariter se extenderent ad actiones voluntatis internas, hoc est, ad ipsas volitiones et nolitiones, voluntas nolens et volens simul efficeretur, aut externum quoddam in ipsam animæ substantiam immediate saltim ageret, quod utrumque oppido falsum est.

Scholion. 3. Actiones ob metum, aut timorem peractæ invitæ quidem sunt; sed tamen voluntariæ. Sic libere quidem et voluntarie projicit mercator ob timorem naufragii merces; ast invitus tamen, et contra animi sui propensionem. Voluntarium igitur ejusmodi, aliquantulum imminutum est; quare veteres ejusmodi actus secundum quid involuntarios dixerunt.

Scholion. 4. Motus animi, si tam fuerint vehementes, ut omnem rationis usum prævertant, voluntarii prorsus non sunt; quia deficit cognitio ad omne voluntarium necessaria; consequenter nec actiones vi illorum positæ. Contrarium statuendum est, quando motus isti tam vehementes non fuerint.

§. 9. Actiones liberæ, quas homo comittere, vel omittere; sic, vel aliter ponere, juxta cognitionem suam ex propria determinatione potest, etiam *actiones morales*, *sittliche Handlungen*, dicuntur. Basis hæc adpellatio est omnium deinceps in Philosophia practica dicendorum; quare dispicere adcuratius juvat, quid ad actionem ejusmodi requiratur. 1) Debet esse actio hominis, hoc est, ab eo tanquam principio determinante provenire. 2) Actio hæc ipsi contingens esse debet, 3) se ipsum
ad

ad ejus commissionem , vel omissionem , aut illius etiam contrarium determinare valeat homo , necessum est. 4) Vel re ipsa juxta cognitionem quamdam distinctam se ad actionem determinet , oportet , vel cognitio ista saltem possibilis esse debuit. Quare actiones necessariae , naturales , *passiones* , &ciden , ubi etiam ex naturali cognitionis defectu commissae morales non sunt.

§. 10. Quaelibet actio moralis vel moraliter bona , vel mala est ; indifferens enim ex omni parte non datur. Actiones enim sunt finitorum , ideoque limitatae , ac propter hoc defectum ulterioris realitatis involvunt suae realitati conjunctum , quare certum est , nullam dari actionem entium finitorum , quae non malitia quadam metaphysica inficiatur. Si ergo actionem bonam diceres eam , quae nullam etiam metaphysicam malitiam sibi adjunctam haberet ; actio *tantum optima* , et nulla finitorum bona foret. Quum autem omnis finitorum actio non meris defectibus , sed etiam realitatibus constet , necesse pariter est , nullam prorsus actionem dari , quae omni bonitate physica destitueretur. Ast num actio dari potest , in qua bonitatis et malitiae gradus prorsus aequales sint ? Qui principium indiscernibilium admittunt , negare semper id debent. Supposita enim actione finita perfectionibus et defectibus ex aequo praedita ,

dita, eo ipso ; quia finita est , oppositum illius possibile esse debet : Possibilis ergo actio esse debet, quæ æque tot gradus perfectionis, et imperfectionis haberet, adeoque quoad gradus perfectionis et imperfectionis essent perfecte similes: sed similitudo ista juxta principium indiscernibilium dari non potest; igitur neque actio dari potest, quæ haberet tot perfectionis, quot imperfectionis gradus. Actio omnis physice bona propterea plus realitatis ac defectus continet. Neque tamen omnis actio physice bona hoc ipso etiam moraliter bona est: sic enim omnes actiones naturales physice bonæ sunt, nec tamen moraliter, quia ipsis libertas deficit. Immo dari possunt actiones physice bonæ et tamen moraliter malæ; sicut contra fieri potest, ut actio physice mala, moraliter bona sit. Sic qui Jasonem Phæreum interfecturus gladio vomicam ejus aperuit, quam sanare medici non poterant, *uti refert Cicero L. 3. de N. D.* bonum quidem fecit physicum; ast non bene egit moraliter. Contra qui sanitatis restituendæ causa poculum bibit, quod tanquam salubre porrectum est, re vera toxicum continet, actionem ponit moraliter bonam, sed physice malam. Actio enim ut moraliter bona sit, debet consentire cum hominis perfectione morali, quæ consistit in eo, ut omnes actiones suas liberas conformiter determinationi suæ ponat, hoc est

est ita agere libere intendat, quatenus eam cum felicitate sua consentire pro statu suo præsente cognoscit. Actio igitur ab agente libero vel cognoscitur huic fini consentiens, vel cognoscitur dissentiens, et propter hunc consensum vel dissensum cognitum adpetit, vel averfatur eam; in utroque casu ponit actionem moraliter bonam. Sin autem ex defectu suo negligat perficere cognitionem suam; et postmodum dissentientia pro consentientibus, consentientia contra pro dissentientibus habeat, huicque cognitioni conformiter adperat, vel averfetur; actionem posuit moraliter malam. Quodsi vero motiva in re quampiam totidem perspexerit pro actionis bonitate, quot intuetur pro malitia illius: tum plane circa eam liber non est, adeoque etiam potestatem moralem non habet. *Vi- deantur dicta de libertate §. 66. Psychol.*

Scholion. Quæstio est in utramque partem disputata, num detur præter *externam* actionum moralitatem etiam *interna*. Ad quam quæstionem rite dijudicandam sciendum est, defensores moralitatis internæ tantum adserere, dari actiones ejusmodi, quæ quomodo ad perfectionem suam omnimodam se habeant, homo ex sua, actionumque liberarum natura sola sufficienter cognoscere potest; hancque naturam solam esse rationem moralitatis cognoscendæ immediatam: neque eos propterea excludere ipsum Deum naturæ auctorem, sed potius ultro admittere eum tanquam rationem ultimam uti totius naturæ, ita etiam moralitatis inde cognoscendæ.

Et sane, quid in hac sententia carpant alii, prorsus non video. Nulla enim actio fingi potest, ex cuius notione vel simpliciter, vel cum loci, temporis, modique adjunctis considerata, non aliqua mutatio et nova proinde cum in agentis, tum in mundi systemate determinatio, veluti effectus a causa necessario consequatur. Huiusmodi successio, effectus, seu consecutarium, aut cum natura et scopo hominis essentiali, et hinc cum sapientissimi auctoris finibus consentit, aut non consentit: priore ratione hominis status efficitur perfectior, posteriore vero imperfectior. Quum autem bonum sit illud, quod cum perfectione connectitur; malum contra, quo posito adest imperfectio: consequens est, ut quaecunque ab homine suscipitur actio, omnisque ab hac pendens consecutio sit vel bona, vel mala, ita quidem ut bonitas ista, vel malitia rationem habeat in ipsa actionis, hominisque natura, atque sufficienter inde demonstrari possit. Quare recte interrogat de Martini L. c. C. 2. §. 61. *Cur ii, qui actiones externe tantum bonas, malasve contendunt, non negant, aliquid in linea esse, unde, recta hac sit, an curva, discerni possit?*

* Cum hac quaestione fere eadem est alia (num videlicet *bonitas*, aut *malitia obiectiva*, quae nullam adhuc in sua possibilitate intrinseca involvat voluntatem Dei, eam actionem volentis, permittentis, aut nolentis, sed potius meram obiecti respectu voluntatis divinae possibilis rationem habeat. Ad quam quaestionem adfirmandam ex ipsa experientia convincimur. Sæpe enim exercemus corpus ambulando, comedimus, sidera contemplamur, rerum naturas meditamur *voluntarie* quidem; sed præcise voluptatis causa, et fine

ne ulla prævia reflexione sensus intimi super bonitate aut malitia istarum actionum seu physica seu morali. Accedente postea reflexione advertimus, actiones eas bonas esse et aptas sanitati conservandæ, commodis nostris promovendis, rerum cognitioni ampliandæ, adeoque consentientes bono nobis intrinseco, aut ex effectibus vel circumstantiis contrariis intelligimus eas esse malas; seu dissentientes cum bono nobis intrinseco; quin ulla adhuc reluceat voluntatis divinæ, actiones ejusmodi aut volentis, aut permittentis, aut nolentis cognitio: Immo ex cognita aliunde bonitate vel malitia concludimus, eas aut placere Deo, aut displicere, et propterea eum istarum existentiam aut velle, aut nolle. Evidens ergo est, actionibus istis bonitatem aut malitiam inesse aliunde, quam a voluntate divina, et bonitatem istam aut malitiam aliunde competentem meram habere rationem objecti divinæ voluntatis, eas permittentis, volentis, aut nolentis.

** Bonitas et malitia, quæ occasione actionis ab arbitrio alicujus entis intelligentis provenit, *externa*, aut *præternaturalis* dicitur. Sic actio, qua quis Lupum rabidum interficit ad sui defensionem, interne bona est. Si præterea præmium molestæ hujus feræ interfectori promissum ab universitate accedat; bona quoque erit externe. Contra tenebriones seu militiam detrectantes, qui sibi polli-

cem præcidunt, *L. 4. §. 12. D. de Re. mil.* malum perpetiuntur ex ipsa actione ortum atque internum: quum vero hi lege Valentiani flammis ultatricibus concremantur, *L. 5. C. Th. de tyron.* malum subeunt occasione actionis, adeoque externum. *Consule Joann. August. Eberhard. Sittenlehre der Vernunft, qui a §. 25. materiam hanc dilucide pertractat.*

*** Ridiculum profecto est, quando adversæ sententiæ patroni obmovent: *Plurimas dari actiones humanas, quarum bonitatem, aut malitiam ex ipsarum et comittentis eas natura Philosophorum nullus demonstrare possit; adeoque eas neque interne malas, neque bonas dici posse.* Quid enim responderent ipsi ad hanc similemve argumentationem: *Non omnium rerum ratio a Philosophis adsignari potest; igitur etiam non datur? An nesciunt, veritates quasvis generales hoc sibi proprium habere ob mentis nostræ imbecillitatem; ut vix ad casus particulares omnes exacta a nobis fieri possit earundem adplicatio? Nec melior est eorum ratiocinatio, qui ita colligunt: Actio libera bona est: si fuerit legibus conformis: mala: si difformis: Bonitas igitur et malitia earum tantum ex relatione ad legem cognosci potest: Lex quævis est decretum superioris debite manifestatum; hinc bonitas et malitia actionis cujusvis non ab interna illius natura, sed ab arbitrio*

bitrio legislatoris dependet. Ast tota hæc argumentatio falso legis conceptu innititur; uti videbimus genuino, quem infra dabimus fixo: quare eo usque responsionem differimus.

**** Quid de actionibus *omissionis*, ut vocant sentiendum sit circa illarum moralitatem, ex eo repetendum est, num ad omissionem actionis se libere determinaverit ipse agens; fecus enim meræ passionēs sunt. *Confer etiam ad hanc materiam Eduardi Job. Instit. Philosoph. practicæ. C. 1.* Præsertim autem in judicanda actionum moralitate observandi semper sunt canones: 1) Actio natura sua bona evadere potest mala ob pravam intentionem. 2) Actio spectatis omnibus natura sua mala evadere nunquam potest bona, quacunque intentione suscipiatur. 3) Bona est actio ex integra causa, ut loquuntur scholæ, mala ex quolibet defectu. Legi præsertim ratione hujus meretur Georg. Frideric. Meier. *Allgemeine praktische Weltweisheit* per totum Caput 1.

CAPUT III.

De obligatione, lege, jure, et imputatione.

§. II.

Quidquid naturæ libertatis non contradicit, *moraliter possibile, sittlicher Weise möglich*; oppositum, *moraliter impossibile, sittli-*

sittlicher Weise unmöglich: cujus oppositum moraliter impossibile, istud *moraliter necessarium*, et *moraliter necessitare*, sittlicher Weise nöthigen, nihil aliud significat, quam actionem aliquam moraliter necessariam facere. Inde pronum est *obligationem*, die Verbindlichkeit, definire moralem ad actiones liberas necessitatem. Obligatio autem dividitur in *activam*, Verbindung, et *passivam*, Verbindlichkeit. Prior est, connexio veri boni, aut veri mali, tanquam momenti, cum actione libera sive positiva, sive privativa: Posterior est: necessitas actiones liberas obligationi morali activæ conformandi.

* Obligare sensu grammaticali significat, corpus quoddam laqueis, funibus, catenis, aliisque ligamentis fortiter devincire, ita, ut certæ cuidam rationi ac modo adfixum manere debeat. Plaut. Bachides Actu IV. sc. 4. v. 96. *Cedo tu ceram ac linum actutum age, oblige, obsigna cito.* Menechmi Act. V. sc. 3. v. 9. Ait se obligasse crus fractum Æsculapio, Apollini autem brachium. Cons. de Martini L. c. C. 2. §. 68. et sequentibus.

** Hæc juxta Wolfium et ejus sequaces data definitio pluribus displicet, qui potius Pufendorfium, et Cumberlandium sequi malunt; ast ex horum ipsorum principiis haud obscure nostram erui definitionem ostendit de Martini L. c. ad §. 71.

§. 12. Obligatio sicut moralitas rursus duplex est, *interna* videlicet et externa. Prior est rursus, quæ oritur ex interna agentis et actionis natura: posterior, quæ oritur ex arbitrio entis intelligentis. Utramque certorum graduum esse capacem, ac crescere pro ratione motivorum cum ipsa actione libera connexorum per se palam est. Ad dijudicandos hosce gradus, ac dimetientiam obligationis perfectionem consule Georg. Frideric. Meier. L. c. C. 2. Præter hanc divisionem et alia notanda est, quæ obligatio in simplicem et compositam dividitur. *Simplex* est, quæ uno duntaxat motivo: *composita*, quæ pluribus ad actionem aliquam obligat.

§. 13. *Legem* in genere dicimus propositionem, quæ obligationem quamdam enuntiat. Hinc qualis est obligatio, talis est Lex. Obligatio igitur naturalis legem naturalem, arbitraria legem positivam, eamque vel divinam, vel humanam fundat. Ultima vel ex pactis oriri potest, vel superioris voluntate libera talis esse potest. Quid autem potissimum requiratur, ut Lex aliqua arbitraria superioris legitima sit, ac quos præcipue fines spectare debeat legislator, solidissime exposuit illustris Palatinus noster Ferdinandus de Lamezan in seiner Skizze über die Gesetzgebung. Mannheim 1781.

* Lex quælibet tantum versari potest circa actiones liberas, illarumque subjectum intellectus et voluntatis usu præditum esse debet. Infantes igitur, mente capti, furiosi, dormientes, ebrii qua tales non possunt moraliter obligari. Nec facta præterita, quæ infecta fieri, aut a motivo pendere amplius nequeunt, actiones simpliciter necessariae, passionibus nudæ legis objectum esse queunt.

** Dimicatum quondam acriter inter ipsos Ictos fuerat, num *promulgatio*, die *Bekanntmachung*, *Verkündigung*, sit de essentia Legis, nec ne. Ast quum obediturus Legi eam et scire debeat, et consuetudina cum ea connexa, seu quum omnis libere agens actionis suæ motiva habere debeat; promulgatio autem nihil sit aliud, nisi legis aut motivorum dictorum propositio; sine promulgatione lex nulla obligat. Sive dein dixeris, hanc obligationem esse, aut non esse de essentia Legis, mea parum refert. Legum naturalium promulgatrix ipsa ratio est.

*** Quæri pariter speculative magis, ac practice potest, num lex ex obligatione, aut obligatio ex lege oriatur. Lis tota eo redit, num Legem naturalem, aut arbitriariam intellexeris. Vid. Ludw. Jul. Frid. Hoepfner. *Naturrecht des einzelnen Menschen, der Gesellschaften und Völker* §. 8 et 20.

§. 14. Leges naturales in ipsa actionum humanarum, ac hominis ipsius natura et essentia rationem cognoscibilitatis habent. §. *præced.* hinc leges naturales necessariae, æternæ, universales, immutabiles sunt. Modus, quo lex mutari posset, potissimum triplex est, scilicet per *additionem*, *abrogationem*, aut *derogationem*. Quando legi principali aliæ secundariæ magis determinativæ, aut explicativæ illius adjiciuntur; per *additionem*: Quando legi obligatio ipsi ante propria adimitur, seu quando Lex definit esse Lex; per *abrogationem*: Quando denique pars aliqua legis cessat, seu obligare definit; per *derogationem* immutari dicitur. Mutatio per additionem, quia nil aliud est nisi explicatio, improprie tantum mutatio dicitur. Lex enim principalis per eam nihil patitur decrementi, sed pressius figitur; et hinc etiam conficitur, hanc, si vocare porro ita libuerit, mutationem L. N. haud esse inimicam. Quando igitur Lex naturæ immutabilis dicitur, id eatenus intelligendum est, nec abrogari eam ex toto, nec derogari ex parte eidem posse. Praeclare hoc jam agnovit Andronicus Rhodius apud Grotium de I. B. et P. B. I. c. I. §. 12. *Apud homines, ait, recta sanaque mente praeditos immutabile est jus illud naturæ, quod dicitur: quod si his, qui morbido distortoque sunt animo, aliter videtur, nihil id ad rem pertinet. Nam nec mentitur, qui*

mel dulce esse dicit, ideo, quod ægrotis aliter videatur.

* Quum dispensare in lege nihil aliud sit, ac subditorum unum vel alterum, ceteris licet obligatis, ab ipsa legis obligatione eximere; patet in Lege naturali dispensare nec Deum ipsum, multo minus homines posse,

** *Epiikia* proprie talis, seu benigna interpretatio, emendatio, aut exceptio Legis fit; quando quis judicat, actionem aliquam particularem, quam certo scit, sub lege esse comprehensam, in certis circumstantiis a lege esse excipiendam, ob præsumptam benignam in legislatore voluntatem. Aft benignam ejusmodi interpretationem neutiquam valere posse in lege æterna, necessaria, immutabili, universali, per se patet. *Epiikiam impropriam* vocant judicium ex gravi motivo latum, actionem aliquam sub lege non comprehendi. Quum hæc igitur sit mera legis declaratio, quinam actus lege comprehendantur, qui non; lex naturalis utique eam admittit. Multæ enim sunt Leges naturales admodum implicatæ, multæ certis duntaxat temporibus et circumstantiis adfixæ, quæ non nisi longa ratiocinatione ex primis ac generalibus principiis erui possunt. Unde etiam, quando actus ita mutatur, ut non sit materia legis naturalis: lex naturalis non emendatur, neque mutatur; sed declaratur tantum, actum
tali-

talibus circumstantiis vestitum non esse materiam legi naturali subiectam.

*** Legum naturalium complexum *Ius naturæ*, das *Naturrecht*, vocant. De vario hujus vocabuli significatu consule *Georg. Frid. Meier l.c.*

Scholion. Objectiones, quas passim adferre solent, non multum difficultatis habent. Ajunt enim

a) *Legislatorem quemlibet posse Legem a se conditam tollere; ac proinde nefas esse, id Deo ipsi circa legem naturalem abjudicare.* — Ast antecedens tum duntaxat verum est; quando de lege libera & non necessaria sermo est.

b) *Deum peccata posse non punire, et ideo etiam non prohibere.* — Condonando peccata Deus ista non adprobaret; ast non prohibendo adprobaret ea; et condonatio actus est misericordiæ atque bonitatis adeoque perfectionis divinæ; sed non prohibere ea, quæ fini ultimo obstarent consequendo, non perfectionem, at limitatam ipsius benevolentiam ad extra operantis, et ideo defectum seu imperfectionem in Deo argueret.

c) *Quando homo fiat amens, tunc non amplius obligari eum lege naturali, quamvis antea fuerit ista obligatus; hujus igitur ratione jus naturale ex obligante fieri non obligans, adeoque immutari.* — Amenti jus nullum esse scriptum est certissimum.

d) *Hominem de jure naturæ nasci liberum, bona de jure naturæ omnibus esse communia; libertatem vero istam, sicuti bonorum communionem esse sublatam, adeoque jus naturæ immutatum.* — Jus naturæ nihil disponit circa libertatem hominis naturalem, in qua nascitur, vel retinendam, prout accepit, vel libere
restrin-

restringendam: Jus idem pariter nullam alteri præ altero proprietatem tradit. Immo, ut liberrimus sit homo; debet etiam potestate gaudere, libertatem suam tam quoad actus proprios, quam jura sua restringendi per pacta positiva, quod & factum esse, suo loco dicetur.

e) *Illicitum esse jure naturæ homicidium absolute, et tamen conditionate esse licitum, quando e. g. aliquis legitime sustineat dignitatem Principis in subditum reum, aut quando servato moderamine inculpatae tutelæ injustum adgressorem quis occidit. Dari proinde jus naturæ conditionatum, adeoque pro varia conditione varium, mutabile. — Jus naturæ dicitur nobis: nemini licere, alterum injuste occidere; quæ lex invariata semper manet, et nullo in casu, licita evadit injusta alterius occisio.*

f) *Furtum Jure naturæ prohibitum fuisse semper, Deum tamen Israëlitis Aegypto egressuris permisisse, ut vasa ab Aegyptiis mutua peterent, eaque retinerent, adeoque furarentur, auferendo scilicet ea dominis rationabiliter invitis; sed sic jus naturæ fuisse immutatum, quum licuerit Israëlitis, quod prius erat prohibitum. — Quum furtum sit ablatio rei alienæ invito rationabiliter Domino facta; Deus vero universorum Dominus; ipsa sua, quam dedit Israëlitis, mutuandi vasa prædicta facultate, jus proprietatis ab Aegyptiis ablatum transtulerit in Israëlitas: patet illos furtum nequaquam admisisse, et salvum omnino permanfisse J. N., quod furtum duntaxat prohibet.*

g) *Possessionem rei alienæ jure naturæ prohibitam esse, hanc tamen in casu præscriptionis a superiore legitimo approbati, et hanc approbationem hodie ab omnibus Theologiæ et J. N. Doctores pro justa haberi, aut igitur J. N. esse immutatum, aut præscriptionem ejus.*

ejusmodi esse illegitimam, injustam. — Jus N. prorsus immutatum etiam circa rei alienæ possessionem hodieum persistit. Interfuit autem communitalis cuiusvis, dominia rerum esse certa et indubitata: acui industriam et adentionem possessorum: litibus diuturnioribus & subinde inextricabilibus modum poni; Sicut ergo ob quietem publicam retinendam et turbas omnes avertendas in prima rerum occupatione et divisione licuit figere dominia certa; sic a pari J. N. prohibitum nequaquam fuit, ut communi consensu respublica primitus in talem legem concesserit, vi cuius dominia rerum certa redderentur, et retinerentur possesores, lites præscinderentur; et ejusmodi legem esse legem præscriptionis, quis ignoraverit. Per præscriptionem igitur res aliena nequaquam possessori adjudicatur, sed res, quæ ex primæva conventionem civium, aut ex legislatoris hanc communitalitatem repræsentantis potestate ac lege jam *ipsius est, ipsius esse et permanere* declaratur. Nil igitur etiam in hoc casu est, quod Jus naturæ esse, aut fore mutabile, evincat.

h) *Obligationem ex contractu ex J. N. utrique contrahentium incumbere, palam esse; ast hanc ipsam obligationem a superiore legitimo, quin ab ipsis adeo contrahentibus mutuo consensu tolli, adeoque jus naturæ immutari posse.* — Lex N. contractum quemvis legitime initum observari jubet, quamdiu ut talis persistit; quodsi autem ambo contrahentes eodem consensu mutuo contractum dissolvant, quo inierunt antea: aut si superior legitimus potestate sibi ex pacto primævo, seu majorum translatione sibi competente solemnitates quasdam contractui ineundo adjiciat, quas observari rei interest publicæ, hasque ita adnectat, ut sine hisce observatis contractum ipsum nullum esse, statuatur; & postea ex illarum defectu prorsus illum fuisse nullum declaret, obligatio ipsa cessat; nec tamen Jus naturæ immutatur, quum

quum illud statuat tantum, obligationem esse ad contractum servandum, quamdiu subsistat iste. Eadem circa dispensationes in votis et aliis adfinibus respondenda sunt.

§. 15. Leges naturales sunt *primariæ*, seu principia, vel fundamenta morum et honestatis generalia: aut *secundariæ*, seu corollaria ex prioribus pro casibus particularibus deducta. Ob infinitam suam in actionibus etiam transeuntibus benevolentiam, dum hominem creavit Deus, ad beatitudinem, cujus capax esset, summam creare ipsum debuit. *Vid. Theol. nat. §§. 90. et 95. Synops. Met.* Media igitur suppeditare debuit ad beatitudinem istam consequendam optima; efficaciter alias nolisset eam. Cognitionem itaque non potuit non largiri eorum omnium, quæ aut promovere hominem ad finem istum, aut abducere ab illo valerent; ut priora declinare, amplecti vero posteriora, in ipsius esset situm potestate, adeoque auctor aliquomodo evaderet ipsemet, aut summæ felicitatis suæ, aut infelicitatis. Præterea sentio in memet ipso constantem et non voluntariam inclinationem ad adserendas istas generales morum regulas ac veritates, ad quas adserendas neque ab aliqua illarum ratione sufficiente distincte cognita, neque a sensatione aliqua externa, neque demum ab aliqua autoritate aut institutione humana impellor. Talia sunt: *Existit Deus, bonorum remunerator, vindex malorum*

rum. Declina a malo, et fac bonum. Quæ tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Deus colendus, amandus proximus &c. Inclinationo igitur ista ad adferendas veritates ejusmodi mihi naturalis omnino est. Quum vero ceteri homines eadem, qua ego, natura gaudeant; iisdem pariter inclinationibus duci debent. Cognoscunt itaque et alii eadem natura duce ac magistra veritates illas, quas ego cognosco. Et quum dentur principia prima intellectus directiva, cuiusvis rationis compoti evidentia; quare non dentur et pariter prima respectu voluntatis ad morum honestatem dirigendæ.

* Bene igitur S. Paulus epist. ad Rom. 2. C. *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente ipsis conscientia ipsorum. S. August. in Ps. 57. Scripsit Deus naturæ legem in cordibus hominum, quam non sinuntur ignorare, ut esset, unde judicarentur. Consultantur etiam Cic. de LL. Stattlerus in Log. S. V. C. I. Agricola in differt. de sensu nat. Com.*

Scholion. Quæcunque ex itinerariis forte mercatorum, aut aliis etiam libris de barbara et exper-te omnis primorum J. N. principiorum cognitionis vita hominum in terris transmarinis proferuntur, merito sublestæ esse fidei censentur, et ut talia
ex

ex naturæ inter omnes homines omnimoda æqualitate supra pro demonstratione adlata evinci possunt. *Quæ natio, bene interrogat Cicero de LL. l. 1, non comitatem, non benignitatem, non gratum animum et beneficii memorem diligit? quæ superbos, quæ maleficos, quæ crudeles, quæ ingratos non aspernatur, non odit?* Profecto Incolæ in Kamtschatka, antequam conversabantur cum Russis, miseris, turpissimis, et maxime degeneribus globi terraquei inhabitatoribus erant accensendi, nec tamen usque quaque adeo hebetes erant; ut non instinctus illos ad honestatem generalissimos in illis advertere licuerit. Videantur de his Cl. Christoph. Meiners Philosoph. Gætting. Prof. Vermischte philosophische Schriften. I Th. §. 5. S. 164. Legi etiam in hanc rem merentur Henrici Home Versuche über die Geschichte des Menschen et Carol. Frideric. Flægelii Geschichte des menschlichen Verstandes. Et quid, si dantur populi, contra generalissimos boni malive instinctus viventes, inde evinci aliud poterit, ac evincitur ex factis hominum perversissimorum plena agendorum et omittendorum notitia gaudentium, et tamen contra illam continuo peccantium?

§. 16. Præcepta particularia seu secundaria J. N. sunt explicationes primorum principiorum ad casus particulares, seu corollaria ex iis pro casibus particularibus deducta §. 14. Opus igitur ratione est expedita, et indagantis rerum nexibus adfue-
ta, hanc autem non omnibus inesse hominibus, experientia quotidiana commonstrat. Proditum enim memoriæ est a rerum gestarum Scriptoribus, et adcuratis actuum humanorum examinatoribus, nationes fuisse et populos, immo esse etiamnum, qui in variis
par-

particularibus J. N. præceptis hallucinati fuerint, et adhuc halucinentur. Quid? quod scimus, viros per totam vitam indaganda veritate occupatos tamen non raro deflexisse ab ea. Sic subtilis ille Socrates Apollini Gallum immolari iussit: sic alii, etiam sancti, falsas de mendacio, duello &c. doctrinas fovebant. Si ignorantia ejusmodi adhibito etiam veri inquirendi studio deponi non possit; culpa caret omni §. 28. dissert. primæ. Nec inde quidpiam absconditi in Deum ipsum, talium præceptorum notitiam non concedentem inferri potest. Non enim propterea damni quidpiam patitur homo, secundum cognitionem duntaxat suam ad agendum obligatus, uti fusius patebit ex dicendis; deinde vel maxime decuit hominem in tali conditione nasci, in qua veritas indaganda labore quodam constaret. Remedium hoc est contra superbiam manifestissimum, domesticum: Studium indagandæ operosius veritatis occasio majoris non raro meriti evadit: et sic uti cognitionis quodam modo suæ, ita et felicitatis autor dici melius homo potest. Immo, quum rerum quarundam ignoratio cum utilitate potius, quam detrimento conjuncta esse videatur, et sæpe ignorantes *imprudentesque plus boni uno Die faciant, quam scientes antea unquam* Terent. Hecyr. V. 39. merito colligimus non omnem ignorantiam esse malam, ac vituperabilem. Exemplo esse potest cer-
C torum

torum scelerum, de quibus ne fari quidem licet, ignorantia; si tunc ignotorum nulla cupido est. Quis enim eam non pluribus exoptet; quum animum turpissimis cupiditatibus occludat, præstetque impervium! Sic fane Scythas eo nomine laudat Justinus *Hist. II, 2. Quid in iis tanto plus profecerit* VITIORUM IGNORANTIA, *quam in Græcis cognitio virtutis.* Nec minus majores nostros miratur Quintilianus *Declam. IV*, ubi de impurissimo agens flagitio: *Nil tale, inquit, novere Germani, et sanctius apud Oceanum vivitur.*

§. 17. Leges naturæ, quæ actionis cujusdam positionem præcipiunt, *adfirmativæ* vel *positivæ*; quæ poni aliquam actionem prohibent, *negativæ*, *prohibitivæ* dicuntur. Leges naturæ quaslibet vim obligandi internam habere ex ipso Legis conceptu patet; et si spectatur ea relate ad auctorem Deum; necessario debuit iste cum actionibus hominum liberis motiva connectere, queis inducti certius operarentur felicitatem istam, quam Deus ipse in mundo condendo pro fine habuit. Motiva isthæc vel bona sunt, vel mala: connexa sunt cum actionibus liberis, quas homo vel ponere, vel omittere potest, ideoque homini sunt mere contingentia. Bonum contingens personæ cuidam ob bonum morale collatum, *Præmium*, λόγῳ: actio ipsa, qua

qua præmium confertur, *Præmiatio*, *Belohnung*: Malum contra contingens personæ cuidam ob malum morale illatum, *pœna*, *Strafe*: actio ipsa, qua malum ejusmodi infertur, *punitio*, *Bestrafung*, dicitur. Quare actio quælibet moralis sub præmio vel pœna obligat. Præmium istud, vel pœna aut ipsa actionis moraliter bonæ, et agentis essentia juxta naturæ ordinem tanquam effectus oritur; aut tantum ex arbitrio conferentis cognosci potest: in priore casu præmium et pœna *naturalis*, in posteriore *arbitraria* nominatur. Pater igitur errare eos, qui legi naturali vim obligandi denegant, neque cum fundamento præmia pœnasque naturalia negari. Hoc tamen discriminis inter leges negativas et positivas intercedit, quod priores quovis momento: posteriores vero data duntaxat occasione obligent. Sic quum lex negativa sit illa decalogi: *Non furtum facies*; singulis momentis homo quilibet sana ratione utens obligatur ad abstinendum ab actione furti. Contra, quum adfirmativa sit hæc: *Honora patrem tuum*; habet quidem omni tempore vim obligandi; sed non quovis tempore actualiter obligat ad actum aliquem honorationis paternæ ponendum. Scholæ hoc discrimen ita significabant: *Leges adfirmativæ obligant semper, sed non pro semper; negativæ autem obligant semper pro semper.*

* Alia divisione etiam dispescunt leges in *præceptivas*, et *permissivas*, gebietende und *zulassende*. Posteriores dicunt eas, quæ actionem quamdam nec præcipiunt, nec prohibent. Hæ legum catalogo tantum inferi possunt, quatenus permissiones ejusmodi simul præceptum involvunt pro aliis, ne gaudentem ejusmodi permissione impedian. *Permissio*, inquit Grotius de J. B. et P. L. I. C. I. §. 9. *proprie non actio est legis; sed actionis negatio: nisi quatenus alium ab eo, cui permittitur, obligat, ne impedimentum ponat.*

** Heineccius L. I. C. I. §. 9. Element. J. N. et G. putat obligationem sine præmiis, aut pœnis adnexis dari posse, et per hoc obligationem dividit in imperfectam, et perfectam; soli posteriori adnexa esse præmia, pœnasve dicit, ac inde etiam Legis nomen tribuit. At ex demonstratis patet, tam parum obligationem sine adnexis pœnis, præmiisve dari posse, quam parum obligatio sine motivis conceptibilis foret.

*** *Consilium*, ein Rath, est significatio rationum pro actione aliqua ponenda vel omitenda, quas significans jam aliunde cum actione connexas judicat. Nulla ergo in consiliis et persuasionibus inest per se obligandi vis, quippe quæ obligationum vincula, velut aliunde colligata solummodo explicant. Neque ea distinctio admitti potest, quam adfert Hob-

Hobbesius Element. Philos. de Cive, C. 14. §. 1. quum ait, consilium dirigi ad finem ejus, cui datur, legem autem ad finem ejus, qui dat. Quasi vero legislator non debeat pro fine habere bonum illius, cui fert legem.

§. 18. Qui ita agit, ut actionum suarum convenientiam cum legibus pro fine habeat, *custodit legem*. 1) Actionum cum lege conformitas, *Rectitudo*, *Richtigkeit*, *Rechtmäßigkeit*: 2) Actio libera legi opposita, *Peccatum*, *Sünde*: Facultas moralis ad aliquam actionem, *Potestas*, *Macht*; Gaudens potestate alios obligandi, *Superior*, ein Oberer: hac potestate utens, *Legislator*, ein Gesetzgeber, adpellatur.

1) Legibus igitur obediturus studere debet, ut vivam illius cognitionem sibi comparet, atque voluntatem juxta hanc cognitionem inclinet: media ad finem apta studiose adhibeat: impedimenta removeat: occasione utatur commoda ad finem consequendum. Sumamus exempli loco legem: *Valetudinem tuere*; huic certe non obtemperat, qui illam non cognoscit, ac propterea occasiones, contrahendi morbos, quantum in se est, devitat, impedimenta removet, nec non remedia vel servandæ, vel recuperandæ sanitatis quærit, impenditque. Quum enim hæc omnia inter se connexa sint, et data obligatione ad unum ex connexis, eam ad alterum simul dari ne-

cessum fit; dubium non est, quin obligatione ad finem certa, obligatio quoque ad media certa sit, immo in priore contineatur. Obligationem ad finem *fundamentalem*, ad connexa *consecutariam* dicunt. Qui omnia ponit, quæ lex præcipit, non tamen animo legem ipsam implendi, actionem quidem physice, sed non moraliter bonam committit. Scholæ dicunt, hunc legem duntaxat materialiter, non vero formaliter implere. Dubitare inde quis posset, num propterea in singulis actibus non requireretur nova ad legem adtentio. At habitualement, quæ in dexteritate quadam juxta hanc legem agendi consistit, sufficere inde patet; quia sic tamen conformiter fini agimus, et revera adtentio ista adest.

- 2) Actio humana legibus conformis, *moraliter recta*: legibus difformis, *moraliter non recta* dicitur. Ad hoc igitur, ut actio moraliter recta dicenda sit, juxta prius dicta et rectus intellectus et voluntatis usus consentire debent: si vel unicum defuerit; jam vitiosa est. Quemadmodum enim illa duntaxat linea recta dicitur, cujus nullum punctum a subiecta regula ne minimum quidem divergit; sic etiam stricte loquendo non potest actio bona vel recta esse, nisi omnino et in singulis suis partibus cum lege consentiat.

§. 19. Quando in observatione legis unius ratio sufficiens continetur, cur alterum
rum

rum observari nequeat, *Collisio Legum*,
Widderspruch der Gesetze, dari dicitur. E g.
Tanquam Catholicus obligatus es diebus
dominicus et festis audire missam, unicaque,
ubi habitas, tantum legatur: Certo infu-
per comperisti quandam furum societatem
sub hac ipsa missa tua ablaturam. Duplex
hic adesse videtur obligatio una audiendæ
missæ, altera fortunarum servandarum,
atque hæc illa foret collisio; quam definivi-
mus; una enim lege observata observare
hoc ipso aliam non posses. In casu ejus-
modi lex fortior, seu illa, pro qua plura
et graviora pugnant motiva, debiliori præ-
valere debet; adeoque major perfectio mi-
nori, bonum totius bono partis, finis me-
dio, lex fundamentalis consecrariæ præfe-
renda est. Facultas moralis legem debilio-
rem violandi, *Jus necessitatis*, das Noth-
recht, vocatur.

* Quæri hoc loco potest, *An duæ veræ leges
sibi mutuo vere contradicere possint?* Hoc si
fieri posset, daretur obligatio ad contradicto-
ria: duæque contradictoriæ propositiones si-
mul veræ esse possent, quod principiis Logi-
cis et Metaphysicis adversatur. In omni pro-
inde legum concursu alterutra cessat esse lex,
et contradictio inde duntaxat adparens est.
Regulas specialiores circa modum procedendi
in adparente ejusmodi legum collisione tradit
Julius Fridericus Hopfner l. c. §. 30. Et per

decursum casus particulares planiorem reddent.

Scholion. Variæ adhuc denominationes declarandæ sunt, quæ nexum quemdam cum legibus habent. Qui facilitate pollet, leges distincte cognoscendi et demonstrandi, *Jureconsultus*, ein Rechtsgelehrter: historica tantum legum cognitione imbutus, *Legulejus*, ein Juristischer Zungendrescher. *Interpretatio*, die Auslegung, legum, est legis cujusdam dubiæ explicatio: si facta hæc fuerit ab eo; cui jus ipsum ferendi legem competit; *authentica*, eine rechtskräftige: si vero a Jureconsultis; *doctrinalis*, eine belehrende: si sine facta, seu talis, quæ legi contra verum illius sensum adfingitur; *contorta*, seu *violenta*, eine Rechtsverdrehung, dicitur.

§. 20. Judicium de auctore moralitatis cujusdam actionis, *Imputatio*, Zurechnung, est. Ad duo igitur se extendit ejusmodi judicium, pronuntiat videlicet, et actionem esse liberam, et determinatum aliquem, non vero alium esse illius auctorem. Imputans vel sibi, vel aliis imputare potest actionem: imputatio prior, *conscientia*, das Gewissen; posterior, *imputatio proprie dicta*, die eigentliche Zurechnung, oder die Zurechnung im engeren Verstande, nominatur. Vere imputandi facilitas, *Jurisprudentia*, Rechtsflugheit; et qui hac pollet, *Jureconsultus practicus*, ein praktischer Rechtsgelehrter. Dexteritas scienter male imputandi, *ars rabbulistica*, die Rabbulistere; et qui ista dexteritate utitur, *Rabbulista*, aut *Sophista Furis*, ein Rabbulist, dicitur.

* Im-

* Imputatio quælibet iudicium est de moralitate actionis cuiusdam: Leges autem sunt generales et distinctæ moralitatis repræsentationes; §.13. optime igitur imputatio instituitur, quando disquirimus, num casus quidam particularis, de quo iudicium ferendum sit, sub lege ista contineatur. Imputatio proinde et Legis ad casum particularem applicatio dici poterit. Lex ipsa Majoris vicem sustinet; minor ostendit actionem, de qua quæritur, et liberam esse, et sub lege hac comprehendi, et hunc, illumve esse illius auctorem; Conclusio demum infert omnes sequelas legis pro ejusmodi actione in auctores statutas. Qui usu rationis destituuntur, imputare nequeunt: et quo perfectior usus rationis in ipsis fuerit; eo etiam capaces magis sunt imputandi.

** Quum actio moralis esse debeat, quæ imputationis capax sit; imputare non possumus actionem quamdam 1) entibus ratione et libertate carentibus. 2) Personis usum libertatis nondum habentibus. 3) Personis in certo statu rationis, aut libertatis usu sine sua culpa privatis.

*** Imputatio ex multis capitibus erronea est: 1) si imputans legem nescit; adeoque vel propositionem pro lege admittit, quæ talis non est, aut sensum legi adfingit, qui verus illius non est. Sic qui ex illo Christi: Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam

nam custodit eam, inferre voluerit; ergo in hoc mundo imperfectam debeo reddere animam meam, neque facultatem cognoscendi, neque adpetendi perficere; sinistrum profecto sensum legi huic adfingeret. Huc præsertim referendæ videntur *paradoxæ ascetarum et biographorum de sanctis virtutum: animi demissionis, adfectuum abnegationis, abstinentiæ etc. explicationes* 2) Si, quod imputatur alteri, factum nec extitit, nec existit in rerum natura. Quoties in societatibus ad mundum muliebrem adfixis, *Toilets-gesellschaften*, hæc lex non adtenditur, et virorum nihil tale meritorum fama inique conscinditur ob vagos sine auctore rumores? 3) Si, quod imputatur, factum quidem fuerit; ast moralitate careat. Sic male imputasses Næmo crapulam. 4) Si alius pro auctore facti totalis habetur, qui aut prorsus non est, aut tantum secundum aliquam ipsius partem est. Sic sæpius et a iudicibus erratum fuit, quum aliquem pro homicidii auctore habuerint ex eo, quod occiso cohabitaverit, aut paulo ante occisionem ipsi adfuerit. Tristitia jam huius iudiciorum præcipitantiae exempla retulerunt novellæ publicæ; utinam in humanitatis honorem porro non referant inhumana ejusmodi iudicia! Sic quoque laudem sæpe tribuimus inventionis cujusdam totalibus, qui longe aliud intendentes casu detexerunt id ipsum. 5) Imputatio denique erronea esse potest, etiamsi Lex vere talis fuerit, casus etiam

etiam legi particulari respondeat; ast conclusio inde deducatur modo prorsus illegitimo. Hujus furfuris foret pharisaica ista ratiocinatio: Qui furatur, fornicatur, græcatur, pius non est; ego nec fornicor, nec græcor: ergo sum pius. Nonne hic ad modum Horatii exclamare possumus: *Auditum admissi risum teneatis amici?* Et quot per hebdomadas singulas, ne dicam per annum, in una civitate hujus farinae conclusiones fabricantur?

Scholion. 1. Ex doctrina de imputatione hactenus tradita ad oculum patet, quam necessaria sit recta Logices notitia omnibus iis, quibus aliquando incumbat, de moralitate actionum judicare sive in foro in — sive externo.

Scholion. 2. Num et aliorum actiones imputari mihi poterunt? R. Ex dictis jam patet, imputari mihi eas posse in tantum, in quantum illorum auctor, seu *causa moralis* sum. Omnis autem ille causa moralis actionis aliorum est, qui modo libero liberam alterius voluntatem efficacem facit. Modi ejusmodi potissimum novem sunt, videlicet: dando consilium malum, jubendo, consentiendo, irritando, laudando, reticendo, connivendo, participando, defendendo pravum alterius factum.

Scholion. 3. Iudicium de moralitate actionis nostræ, *conscientiam* dixi. Conscientia ista, vel antecedit actionem, vel subsequitur. Utraque vel certa est, vel incerta: hæcque rursus vel probabilis, vel dubia, vel erronea.

Confer. Synps. Log. §. 7. Conscientiam duntaxat antecedentem actionem subsequentem reddere moraliter bonam, vel malam ex eo conficitur, quod sola antecedens conscientia ratio sit, cur actio ipsa
vel

vel ponatur, vel omittatur, hoc, illove ponatur, aut omittatur modo. Generaliter agendum esse juxta conscientiam, ex ipsa obligatione, legi agnitæ conformiter agendi, sequitur: in dubia autem nulla agnitio, igitur neque actio sequi potest: involuntarie erronea et ipsum peccatum voluntarium est: involuntarie erronea sine judicantis culpa pro certa habetur; regulam agendorum non haberemus certam ullam, si juxta hanc agendum non foret; agendum igitur juxta eam est. Conf. Schol. §. 8. §. 10. *Quid de scrupulosa, seu tali statuendum, quæ quidquid judicaverit, anxia semper de errore in judicando commissio est?* R. Multiplices hujus defectus rationes esse possunt. Aut enim provenit anxietas ista ex mala dispositione humorum corporis; et res relinquenda medico est: aut ex defectu adcuratoris a prima ætate institutionis, et sinistris ab obstetricibus haustis opinionibus; corrigi error iste debet per principia saniora: aut non raro apud Catholicos præsertim ex imprudenti confessoriorum cum pœnitentibus agendi modo proveniunt scrupuli isti; et prudentiores feligant sibi. Quid autem de moralitate actionum ab ejusmodi scrupulosis commissarum judicandum? R. Res tota eo redit, quid judicaverint, dum ad ipsam se actionem determinabant.

Scholion. 4. Theologorum futurorum gratia et alias conscientia divisiones adnotare juvat. *Tranquilla*, ruhig, est, dum nihil in actu præterito invenimus reprehensione dignum. *Modus*, beissend, quæ continuo indignitatem præteritæ actionis, et mala inde oritura proponit. *Libera*, frei, quæ de actibus sive futuris, sive præteritis animo pacato, nullisque adfectibus perturbato judicat. *Serva*, Knechtisch, quæ ex impotente adfectu in transversum judicium se abripi finit, prout canit Ovidius: *Video meliora, proboque: deteriora sequor.* *Dormiens*, Schlafend, est, quando in diem vivit homo, nec actionum suarum moralitatem examinat: *Evigilans*

lans, erwachend, quando a statu istius negligentiae resipiscens praeiteritas actiones examinat, et quantum fieri potest, corrigit: *Tenera*, zart, quae sollicite ac prudenter vitat etiam noxas leviores, aut periculum: *Laxa*, weit, quae agendi, aut omittendi rationibus levioribus adquiescit, et conformiter agit: *Pharisaica*, Pharisäisch, quae parva magni, et magna parvi aestimat.

C A P U T IV.

De Legum naturalium principiis.

§. 21.

Vexatissima de juris naturalis cognoscendi principio quaestio est, agitata a veteribus, Catholicis et Protestantibus Doctoribus, nec nostris adeo temporibus decisa, sed in plures adhuc defensa partes est. Nos proinde ad pleniorum candidatorum instructionem operae pretium putamus, altius repetere ea, quae controversiae huic in clariorum ponendae lucem inserviant. Rem itaque, ut ajunt, ab ipso ovo exordimur, atque ex Metaphysica ea repetimus, quae ibidem §. 6. de principiis dicta sunt, ut et ii, quibus haec Philosophiae practicae synopsis sola ad manus deveniet, habeant ea, quae reliqua postmodum dicenda superstruimus, fundamenta. Principium in genere dicimus, quod rationem alterius in se continet. Aliud, si ad speciem descenderis, voca-

vocatur *Principium possibilitatis*, der Grundsatz der Möglichkeit, et continet in se rationem, cur res quædam existere possit. Aliud *principium existentiae*, seu *fiendi*, der Grundsatz der Wirklichkeit, quod continet in se rationem realem alterius, seu cur alterum cognosci possit, *Principium cognoscendi*, der Erkenntnißgrundsatz, adpellatur. *Principium cognoscendi*, si veritas fuerit, quæ sufficientem in se rationem continet, cur propositiones scientiæ cuidam propriæ sint, *Principium scientiæ*, ein Wissenschaftlicher Grundsatz, idque *primum*; si fuerit summa illius scientiæ, seu si omnes illius scientiæ veritates nulla excepta, ex eo deduci valeant; adeoque ipsum veritatis suæ rationem in alio non habeat: si vero veritas ipsius ex alio demonstrari principio possit; *secundum*, *partiale*, *derivatum*, ein Nebenabgeleiteter Grundsatz, dicitur.

Scholion. Conceptu igitur generalissimo Iuris naturæ principium vocare illud licet, quod vel possibilitatis, vel existentiae, vel cognitionis Iuris naturæ rationem in se continet, vel si cum Stattlero loqui malueris, quod cum eo, quomodocunque a priore connectitur.

§. 22. A primo igitur initium faciamus; atque juxta hætenus dicta extra controversiam existimo, rationem cur Leges N. possibiles sint, in ipsa rerum, hominisque natura, seu essentia proxime contineri. Possibiles

sibiles enim leges istæ non forent; si rerum, hominisque ipsius naturæ repugnarent; quare earum possibilitas ex non repugnantia cum natura universa, et potissimum rationali cognoscitur.

Scholion. Ipsam possibilitatem internam hic respici, quivis perspiciet. Ceterum, quum principium proximum possibilitatis legum naturalium in ipsa non repugnantia, rerum, hominisque naturæ constituimus, conformiter ad ea, quæ de obligatione, ac moralitate in — et externa diximus, intelligi volumus. Si enim de principio possibilitatis externæ quæstio fuerit; istud Deum solum esse ultimum, cum aliis profiteamur. De utraque hac possibilitate recale principia Ontologica §. 5. *Synops. Metaph.* tradita.

§. 23. Essentia rerum juxta §. *præced.* et ipsa hominis natura possibilis ratio est possibilitatis Legum naturalium; quid igitur existentiae erit? R. Principium proximum in eadem rerum et hominis natura existente repositum esse existimo. Ipsa enim hæc natura existens actiones quasdam sub conditione boni adipiscendi, vel mali fugiendi necessarias facit, atque ideo obligationem, legemque moralem progignit. Ultimatum autem existentiae I. N. principium sola est divina benevolentia se libere ad mundum creandum determinans, et veram felicitatem huic creationi tanquam finem præfigens.

Scho-

Scholion. Omnino cum Cicerone sentimus in hac materia, cujus adducere verba juvat, ne in novitatis suspensionem vocemur. Ait enim iste juxta Edit. ad usum Seren. Delph. factam Parisiis anno 1684. in Orat. pro Milone N. 10. *Hæc lex est, quam ex ipsa natura arripuimus, hausimus expressimus.* De Leg. L. 1. juxta edit. Lambini pag. 4934. *Nunc juris principia videamus. Lex est ratio summa insita innatura, quæ jubet ea, quæ facienda sunt, prohibetque contraria...* Natura enim juris nobis explicanda est, eaque ab hominis repetenda natura ... p. 4935. *Repetam stirpem juris a natura, qua duce est nobis omnis disputatio explicanda.* L. 2. l. c. p. 4995. *Hanc igitur video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingenii excogitatam, neque scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret, imperandi, prohibendique sapientia. Ita principem legem illam, et ultimam, mentem esse dicebant, omnia ratione aut cogentis, aut ventantis Dei p. 4956. Quamobrem lex vera atque Princeps, apta ad jubendum ratio est recta summi Iovis. In eandem pariter nobiscum sententiam concedit Hugo Grotius d. I. B. et P. in proleg. Et alia, inquit, juris origo est præter illam naturalem, veniens scilicet ex libera Dei voluntate. Et paulo inferius pergit: Sed hoc ipsum naturale jus, quamquam ex principiis homini internis profluit, Deo tamen adscribi merito potest; quia, ut talia principia in nobis existerent, ipse voluit. Et quid, quæso, inter nostrum et illorum sententiam, qui voluntatem Dei obligatoriam pro norma actionum humanarum statuunt, discriminis est? Profecto non aliud, quam eorum, quorum unus lucis causam a sole, alter a Deo, qui magnum hoc fecit luminare, derivaret. Ergo qui ab ipsa hominis natura velut radice sua naturales leges derivant, non illi Deum ex hac sede removent; sed a natura incipiunt, a qua Ius naturale dicitur, et ascendunt ad ipsum naturæ auctorem. An vero Lex naturalis ex intellectu divino, ut traditum est a Divo*

Thoma

Thoma P. S. Q. 17. A. 1. vel ex actu divinæ voluntatis, quæ fuit opinio Suaresii de Leg. L. 1. C. 5. melius cognoscatur, ex antea dictis facile definiri potest. Scilicet ex intellectu possibilitas, ex voluntate existentia intelligitur.

§. 24. Principium cognoscendi juris naturæ duplex est: *subjectivum* alterum, alterum *objectivum* scholæ vocant. *Subjectivum* est facultas, per quam J. N. præcepta explorare, ac deprehendere licet. Alio etiam nomine scholæ antiquiores principium hoc vocabant, *principium, per quod*. *Principium objectivum primum* est generale quoddam axioma, et propositio fundamentalis, ex qua reliquæ propositiones omnes, tanquam rationata ex suis rationibus deduci possunt: Scholastici hoc olim *Principium, ex quo* nominarunt.

Scholion. Quantum inter principium objectivum et subjectivum differat, in exemplo palam facio. Quando leges in civitate per edictum promulgantur, quod deinde tabulæ in eum finem destinatæ adfigitur; tunc facultas, qua quis pollet, ut edictum legere, vel ejus sensum audire possit, est *principium per quod*, seu *subjectivum*: ipsius vero edicti exemplar, erit *principium ex quo*, seu *objectivum*, ex quo videlicet voluntas legislatoris cognoscatur. Fingas etiam in edicto omnia armorum genera, veluti: sclopeta, gladios, nitrum, pulverem pyrium, pilas ignarias singillatim enumerari, et, ne extra provinciam evehantur, prohiberi: tunc propositio: *Nibil eorum efferas, quæ ad armandos hostes pertinent*, erit axioma universale, in quo omnes edicti partes continentur.

§. 25. Principium subjectivum Juris naturæ communiter duplex statuitur. *Instinctus* videlicet *naturales*, die natürlichen Triebe, Triebfedern, et *Ratio*, die Vernunft, eos dirigens. Totidem enim sunt facultates hominis, ex quibus ille Juris naturæ præcepta explorare possit. Dari ejusmodi instinctus naturales in nobis, ætate saltem nostra Philosophorum nemo dubitat. Sola, eaque acris admodum tum inter particulares Doctores, tum inter facultates integras controversia agitabatur; num impulsus ejusmodi, stimuli, elateres, aut instinctus naturales ad unum aliquem primum reduci possint, aut num eorum primarii, originarii, primitivi admittendi sint plures.

Scholion. Controversiæ istæ originem suam potissimum duxerunt a thesibus Philosophiæ practicæ Badenæ evulgatis, inter quas aliqua a sacra Facultate Heidelbergensi male, pejus autem a sacra Facultate Argentinensi notatæ fuerant, publicisque indicatæ typis. Improbatarum thesium aliqua fuerant, *Philautiam*, *Selbstliebe*, seu veræ suæ voluptatis, aut felicitatis promovendæ conatum esse solum elaterem primum et fundamentalem. Theses et ego pro futura defensione conscribebam, et controversiæ hujus recentis omnino ignarus argumentum quoddam ex philautia repetieram. Amicus quidam me forte invisens, et de tota hac lite edoctus, et hanc mihi exposuit, atque ut mihi consulerem, monuit: adposui eum in finem notulam, in qua tantum dixi, *Philautiam* stimulum aliquem esse fundamentalem, Philosophos ferme omnes consentire; num vero unicus sit, inter ipsos controverti, aliis vide.

videlicet adfirmantibus, negantibus aliis; pro utraque parte adduxi quosdam, et sic causæ totius partem nullam me suscepturum, adperte satis indicavi. Ast non inaniter monuisse amicum, docuit eventus. Paginis enim meis jam typographo datis, de iisdem, quæ improbabantur, sententiis suspectus accusabar, scriptumque ipsum ad Rectorem tum temporis Academiae Magnificum adferebatur. Non potui ergo aliter suspicionem effugere, nisi publice declarando, me non addictum esse huic ipsi adfirmantium sententiæ. Et re vera tum temporis cum Cl. Federo duos fundamentales elateres admittente omnino sentiebam. Quare notula ista in plures paginas pro parte negativa excrevit. Demonstraturus potissimum eram, auctorem Thesium Badensium, non ut ferebatur, in omnibus cum Federo, quo ad prælectiones suas utebatur, consentire: et alias rationes addidi, quæ me ad oppositam illi sententiam permoverent. Excitavit hoc scriptum anonymum quemdam sub larva indocti sacerdotis rusticolæ, quem potius in stabulo, ac inter homines educatum diceret. More enim illorum, qui sic educantur, refutare me voluit. Præter scommata nempe et scurrilia dictæria sani reperiens nihil in eo. Præterea egregie mentiri, falso adlegare, contorquere sententias didicit; uti etiam data occasione satis me ostendisse existimo. Ceterum, ut jam tum monui, res mihi cum veritate erat. Perscrutabar ergo omnia, quæ nancisci poteram, pro - et contra sententias istas scripta, et quid inde mutationis accesserit sententiæ meæ, paginis hisce sincere adperiam. Neque vereor inde sugillationes aliorum. Veritati enim litandum semper; præ reliquis autem Philosopho practico est. Mutaverunt suas summi viri sententias, quos inter Federus est, sine dedecore. Vid. Aug. Ludov. Schlæzeri Gættig. Prof. *Commercium liter.* 46. Hæst. Quare id ipsum non liceat aliis pari jure?

§. 26. Maximam esse cognitionis nostræ in voluntatem vim, jam *Synops. Metaph.* §. 66. abunde demonstratum est. Ast unica nihilominus, cur hoc, vel illo modo agat voluntas, ratio in ea reposita non est. Ratio enim possibilitatis, cur per cognitionem præsentem voluntas sic et non aliter determinetur, in ipsa voluntatis natura quaeri debet, sic ante omnem actualem mutationem constituta, ut adversus hæc inclinari, reclinari vero ab aliis possit. Quævis videlicet adpetitio et averfatio voluntatis nostræ modus illius est: modi autem omnes in ipsa entis, cui insint, essentia rationem sufficientem possibilitatis habere debent, §. 12. *Synops. Metaph.* Igitur in ipsa voluntatis nostræ natura aliquid inesse debet, ex quo determinatio illa per cognitionem possibilis concipi possit. Sed quidnam illud est? Tentabimus explicare propius. Determinationes seu proprietates animæ humanæ, in quibus ratio continetur, cur tales perceptiones ad talem determinant eam volitionem, aut nolitionem, *Propensiones*, *Neigungen*: harumque in casu singulari qualitates, vi quarum hoc, vel illo modo sint causæ adpetitionis et averfationis impulsivæ, *Elatere*s, *Triebe*, *Triebfedern*, vocabimus. *Propensiones* igitur istæ, *elateres* hi ratio sunt possibilitatis volendi aut nolendi, ad hujus, illiusve cognitionis præsentiam objectum aliquod. Ratio ista possi-
bilita-

unus? An plures? Ad hanc quæstionem adcuratius resolvendam, duos illos, qui ambo a pluribus pro stimulis fundamentalibus habentur, *Philautiæ* et *Sympathiæ* elateres propius dispicere juvat, atque in quibus casibus aut uterque, aut alteruter actionis ratio sit, examinandum.

* *Philautia* juxta sæpius dicta, est veræ suæ voluptatis, aut felicitatis promovendæ conatus: ut autem hæc *Philautia bene ordinata, eine wohlgeordnete*, sit; curandum cum primis est, ne aut in commodi proprii studium, aut in amorem proprium degeret, de quibus videatur §. 6. Hoc præstabimus: si 1) semper nobiliora motiva distincte dignoscere ab ignobilioribus studeamus; ut sic actiones nostræ semper juxta illa determinantur. 2) Teste experientia perfectio hominis individui per alios jam immediate, jam mediate augetur; itaque perfectiones totius nexum cum singulorum perfectionibus habent. a) Sic plurima humana opera conjunctione duntaxat plurium ad certum perfectionis gradum evehi possunt, uti, e. g. Scientiæ tum speculativæ, tum practicæ. b) Ad majorem operum humanorum perfectionis gradum etiam requiritur, virium, dispositionis, indolis, habituum diversitas, tantum in pluribus reperiunda, ex quorum duntaxat simultanea adplicatione certus perfectionis gradus adtingi potest. Dotes igitur suas tantum utiliter adplica-

adplicabit, et sic se perficiet, cooperando ad perfectionem communem. c) Incredibilis est bonorum copia, quibus omnibus, si nobis solis relictis essemus, privaremur. Bene propterea Seneca L. 4. de beneficiis C. 18. ait: *Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis juvamus officiis? hoc uno instructior vita, contraque incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? præda animalium et victimæ, ac vilissimus et facillimus sanguis, Quoniam ceteris animalibus in sui tutelam satis virium est. Quæcunque vaga nascuntur, et actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbecillitas cingit: non unguis vis, non dentium terribilem ceteris fecit: nudum et infirmum societas munit.* d) Idem in Epist. 9. *Ut aliarum nobis rerum dulcedo innata est, sic amicitia. Quomodo solitudo in odio est, sic in dulcedine adpetitio societatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, sic inest huic quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum adpetentes faciat; unde fit, ut, licet rebus omnibus abundemus, pro maxima tamen poena reputemus, ab hominum societate removeri. Illæ ipsæ propensiones, qui extra societates in actum transire nequeunt, e. g. amor, gloriæ, ambitionisque studium, satis testantur, nos nostri causa societates adpetere, ac nostri pariter causa teneri, quantum in nobis est, ad perfectionem totius concurrere. Accedit: alios sine virium nostrarum*

exercitio perficere nequimus: exercendo vires nostras perficimur ipsimet, §. 59. *Synops. Metaph.* Igitur ut nos perficiamus, voluptatemque ex nostri ipsorum perfectione capere possimus, alios perficere debemus. Ut igitur philautia non degeneret, et hoc vi illius præstare debemus.

Scholion. Ex hisce etiam rationibus evertitur hypothesis Domini Rousseau, quam proponit in *Discours sur l'Origine de l'inegalité parmi les hommes. Oeuvres Tom. III*, qua omnes et singulas hominum primorum, seu originarie naturalium relationes, adeoque naturalem ad civilem et liberam societatem inclinationem negat. Verum hypothesis hæc jam ante ortum suum refutata fuit a Thomasio in seiner *Sittenlehre* 2 et 4tes Hest. Partim ex dictis evertitur. Consule *Platneri Philosophische Aphorismen* 2 Th. §. 296 et 300.

**** Sympathia, Mitgefühl,** prout hujus loci est, vocatur illa animæ nostræ proprietas, vi cujus ex adfectionibus alterius, quasi ex nostris adficimur. Sympathia igitur isthæc tam ad jucundas, quam ad molestas perceptiones se se exporrigit. Circa hanc sequentia observamus. 1) Aliorum miseras nos injucundo quodam modo adficere, ex sensus intimi testimonio constat. Phantasia videlicet nostra in illius nos locum substituimus, et in illius quasi corpus transimus. Hinc quo tenerior est nervorum nostrorum structura; eo etiam ad compatiendum alteri proniores sumus: quia sic plus *consentimus*, *mitempfinden*,

den, cum ipso. Quare mulieres, infantes, aut nervis aliunde facilius irritabilibus præditi præ aliis commoventur. Multum etiam ad *compassionem*, *Mitleiden*, hanc acuendam confert status similis miseriæ jam perlatus; quia sic citius et vividius oritur illa inter illius *sensationem*, et nostram *consensationem*, *Mitempfindung*, harmonia, adeoque etiam similis status mutatio in nobis enascitur.

2) Quælibet etiam jucunda sensatio in altero sensibilibiter manifestata et nostram excitat sympathiam: sensu enim rursus intimo edocti æque cum ridentibus ridemus; sicut flemus cum flentibus. Sic lætamur cum heroibus in theatro forte productis, aut in fabula quadam earum, quas Romanenses dicunt, exhibitis, diuque cum adversa fortuna conflictatis, et forte quadam prospera subito liberatis, laudamus bona consilia subministrantes; sicut indignamur tenebrionibus de illorum duntaxat miseria lætatis. Sympathiam hanc, seu proprietatem mentis nostræ qua ex aliorum gaudio sensibili æque ac nostro adficimur, *congaudium*, *Mitsfreude*, adpellare liceat.

Scholion. Nos aliorum infortuniis non prius compati, ac usque dum in illorum nos locum substituerimus; per se clarum quidem est, et perspicaci sui ipsius observatori ultro patet; ast quum pagellæ hæ in candidatorum præcipue usus destinatæ sunt; et exemplis hanc veritatem illustrare juvat. Ictu in alterius manum pedemve vibrato horremus, pedemque ipsi nostrum, manumve, quasi protecturi eam, retrahimus: si feriat ictus; dolorem pro

nervorum irritabilitate *consentimus*, mitempfinden. Funambulonem intuentes mechanico quasi modo inflectuntur, inclinantur, librantur cum eo. Ulceribus, vulneribusque adfecti, publiceque hæc ostentantes quem non movent? cui non similem doloris sensum, et si tenerior fuerit nervorum compages, in iisdem corporis partibus adferunt? Cujus oculi, licet de cetero duro sub aere natus fuerit, non illacrimantur dolentibus aliis? Pro coronide factum adducere juvat, quod certe hæc ad stuporem confirmat. Refert. illud *Nicolaus Malebranche* in seinen Büchern von der Wahrheit 2 B. 7. H. II. A. 230. S. recitabo istud ipsis germani interpretis verbis. Ein bejahrter Mann wohnte in dem Hause einer meiner Schwestern, und ward Krank. Ein junges Mädchen kam eben dazu; als man ihm zur Ader lies, und hielt das Licht. Sobald sie den Schnitt mit der Lanzette sah; so überfiel sie ein so außerordentlicher Schrecken, daß sie drei oder vier Tage nacheinander an dem Theile ihres Fusses, an welchem dem andern die Ader geschlagen war, den lebhaftesten Schmerzen empfand, und während dieser Zeit das Bett hüten mußte. Iuvat et addere ejusdem auctoris de hoc similibusque casibus judicium. Dieses Leiden im Körper erweckt Mitleiden in der Seele, ermuntert uns, andere zu trösten; weil wir uns selbst dadurch trösten. Es sezet sogar der Bosheit und Grausamkeit Maas und Ziel. Der Schauder beim Blute, und die Furcht vor dem Tode, mit einem Worte, das sinnliche Gefühl des Mitleidens hält auch die, welche die Thiere nur für Maschinen halten, ab, sie zu tödten, weil sie ihre Wunden und ihren Tod eben so zu empfinden glauben, wie jene. Man habe auch darauf einige Obacht, daß der Anblick einer Wunde, die jemand erhält, bei schwach und zart gebauten Leuten die Lebensgeister schneller in die Theile ihres Körpers, die mit dem verwundeten in Verbindung stehen, strömen, und also in den Fiebern ihres Körpers eine grössere Erschütterung verursachen, folglich auch tiefer

fern Schmerzen entstehen läßt, als bei starken und muntern Menschen.

§. 28. Ex hactenus dictis pronum jam est ita colligere. Ex omnibus aliis stimulis hucusque nullus ostensus fuit, qui æque tot, sicut sympathia, haberet originarii characteres: ast et hanc non esse originarium quemdam, sed in philautiæ quoque stimulum resolvi, ex dictis pariter liquet: concludere ergo licet, Philautiam solam esse stimulum, elaterem fundamentalem. Consentit pariter hæc doctrina cum hactenus tradita de ipso fine creatoris. Salutis publicæ, communis utilitatis non est ullo modo everfiva, sed potius ex Philautia bene observata sequitur et hanc promovendi obligatio. Ipsa Græcorum, Latinorum, et Germanorum, queis hanc animæ proprietatem significant, vocabula, scilicet: *Sympathia*, *consensus*, *Mitgefühl*, aliquem nostri sensum semper subesse, et hunc sensum rationem esse mutationis omnis ex aliorum fatis, factisque in nobis ortæ ex principiis Ontologicis et psychologicis certi reddimur. Nihil enim in nobis mutationem aliquam efficere potest; nisi quod fuerit animæ ipsius aut corporis adfectio; alienæ autem hæ mutationes sunt, quatenus sunt proximi actiones, vel passioness; igitur, quatenus nos non consentimus, in nobis eorum sympathia nulla esse potest. Accedit omnes eos, qui omnia ad suum individuum non per-

pertinentia spernunt, rarius et difficilius aliorum miseriis commoveri, austeros esse in societatibus Catones, qui grande quid et majestaticum in sua persona præfigurare aliis volunt: analogus ergo nostri ipsorum sensus est sympathia, et unicus fundamentalis animi noster Elater est Philautia a creatore indita, et degeneribus necdum actionibus, aut consuetudinibus vitiata.

Scholion. I. Si cum auctoritatibus pugnare liberet; longa serie primi subsellii Philosophos adducere possem in eandem nobiscum sententiam concedentes. Omnes enim isti, qui voluptatem, felicitatem, aut perfectionem propriam promovendam esse, pro primo adsumunt juris naturæ cognoscendæ principio objectivo, defendere illud adcurate nequeunt, nisi et hic nobiscum consentiant. *At hi* plerumque Protestantes sunt, et non adtendunt ad principia Religionis catholicæ? ... Sint: adtendunt tamen ad præcepta amoris triplicis, et, ut verum fateor, in paucissimis catholicis ea ad apices philosophicos sic examinata mihi reperire licuit. Ceterum constat integras facultates catholicas pro hac sententia stare; et privatos Doctores et doctos recensere, nimis operosum foret.

Scholion. 2. Sunt, qui contra nostrum adsertum pluribus contendunt. 1) ajunt, *sententiam hanc esse, Epicuri, Spinozæ, Hobbesii* — At si non licet idem in re ulla cum hominibus ejusmodi, quos multitudo pro infamibus habet, sentire, ergo nec liceret adserere, bis duo esse quatuor; quia procul dubio et hoc illi adfirmant. Deinde quidquid illi dixerint; vel Philautiam admittunt bene ordinatam, et tum nos consentientes habent: vel degenerem; et objici non possunt, nisi impingere quis velit ad-
ver-

versum ea, quæ in *Synops. Log.* §. 68. de consequentiaro adnotavimus. 2) *Hanc Philautiam esse semper utilitatis propriæ studiosam, et hinc vitiosam.* Verum istud duntaxat commodi proprii studium diximus, quod nimius, communique noxius felicitati suas promovendi utilitates conatus est; talem autem non esse Philautiam bene ordinatam, ex dictis satis constat. Ejusdem nobiscum sententiæ esse videtur. *Cl. Iungius in suis dissertationibus Psychologicis p. 147. ad Dices VII.* 3) *Si elater esset fundamentalis sola philautia, ergo, quum impelleret ad actionem, actionem ipsam deberet præcedere, et prævie etiam cognosci, sed multi dantur casus, in quibus nostri ipsorum immemores actionem beneficam præstamus alteri, adeoque in his casibus nec philautia, sed sympathia tanquam stimulus ipsa originarius actionis elater est.* — Verum quidem est multos dari casus, in quibus neutiquam distincte cognoscimus alicujus ad nos actionis relationem; sed casus nullus adsignari poterit, in quo non saltem confuse illam ad nos referamus. Profecto, qui scit vim consuetudinis et habituum energiam, facile nobiscum consentiet. 4) *Putant sententiam hanc sacræ scripturæ repugnare; quum pluribus in locis doceamur, aliis bene facere, nihil inde expectantes.* — Et hoc bene ordinata dicit Philautia. Docet ista amare Deum super omnia; iste enim amor medium est ad veram voluptatem consequendam, statumque illius continuum. Docet benefacere proximo, sine expectatione mercedis ab illo pendendæ: non tamen vetat expectare illum ab eo, qui nec potum frigidæ sine mercede vult: non prohibet recreari, voluptatem capere ex aliorum perfectione nostra opera existente: non interdicat, de propriarum facultatum exercitio gaudere. Confer scripta in hanc rem ætate nostra satis ampla et nota, et præter hæc *Se-archii Licht der Natur, I Theil 2. B. C. potissimum 19. 22. 34. Adami Smith Theorie der Moralischen Empfindungen. Hoine erste Gründe der Sittlichkeit. Hutchesonii Sittenlehre der Vernunft.* Georg.

Georg. Frid. Meier. Philosophische Sittenlehre, ex quibus, quoniam non eandem omnes sententiam sequuntur, sedulo pensitatis, tota hæc materia clariore in luce collocabitur; et advocatis in subsidium notionibus Ontologicis directricibus singulos, qui speciatim obmoveri possint, casus dilucide explicabis.

Scholion. 3. Stabilita semel pro unico fundamentalis stimulo Philautia, ostensoque, sympathiam prioris esse filiam, et alios naturales stimulos exponere juvat; ut sic adpareat magis, unicum fundamentalem elaterem esse superius stabilitum. 1) Voluptatem suis actionibus quærunt homines, teste quotidiana experientia. Videmus enim quotidie omnis ætatis, sexus ac conditionis homines, ipsos adeo incultos, et statui primævo maxime conterminos populos, quietis pertæsos, et seria agendi occasione destitutos, lusus et, nescio quæ, crepundia tractare: ipsaque machina humana satis indicare videtur, actiones quasdam ponendi, stimulum inesse hominibus, et per actiones ipsas perfici eam. Activitatis igitur stimulus a Philautia descendit. 2) Et quietem voluptatis gratia adpetimus; hinc et illius stimulus Philautiæ subordinatus est. 3) Actionum, et impressionum uniformitas corporis nostri vires debilitat, et ipsi parit fastidium animæ; inde se, suasque facultates limitari existimante; hic igitur mutationis et novitatis stimulus a natura ortus philautiam pro fundamento habet. 4) Id ipsum ex adpetitu boni infiniti, bonorum externorum et internorum per se manifestum est. Legitime igitur concludimus omnium adpetitionum et averfationum naturalium fons est philautia. Confer. Federi Untersuchungen über den menschlichen Willen.

§. 29. Ipsa agendi, vel non agendi, propensio a stimulis quibusvis proveniens
funda-

fundamentum quidem præbet aliquod, actionem, ad quam nos impelli sentimus, pro moraliter bona: et illam, ad quam aver-
sandum inclinamur, pro moraliter mala ha-
bendam; ast sæpius contingit, ut stimulos
adscititios et spurios pro naturalibus et ve-
ris habeamus. Ope autem rationis adqui-
sitos a naturalibus, a veris spurios discerne-
re stimulos poterimus, et sic actionem con-
formiter fini nostro dirigere. Quare et ra-
tionem principium esse subjectivum legis
naturalis cognoscendæ, manifestum est.

Scholion. Frustra sunt, qui rationis imbecilli-
tatem accusant, et per Adami lapsum ita corru-
ptam; ut æque tam parum hominibus de ratione,
quam de gustu conveniat; atque proinde neminem
vi rationis suæ naturalis sibi relictæ naturales obli-
gationes posse cognoscere. Undo ergo, et per quid
obligationes naturales cognoscamus? per revelatio-
nem? Sed revelatio nunquam repugnat rationi.
Deinde in leges tantum illas inquirimus, ad quas
non docti, sed facti; non instituti, sed imbuti su-
mus. Pone igitur, has sine revelatione cognosci
non posse; nullæ igitur existent leges naturales,
nec veritati amplius congrueret Apostoli *ad Rom.*
C. 2. v. 14. adsertum: *Etiam gentes, quæ legem (re-*
velatam) non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt,
faciunt. Præterea nonne sic depressa ratione maxi-
mum evertunt veræ Religionis fundamentum, nos-
que in foedum Pyrrhonismum dejiciunt? Dein
ostendunt in eo, quod hostes sacrarum literarum
de veritate amplius convincere nequeant, illosque
suo, ut ajunt, gladio jugulare. Ulterius, nonne
sic naturaliter liberum, quod tamen tueri volunt,
destruunt arbitrium, nisi enim naturalis ratio ad
boni

boni malique nexum cum actionibus perspicuum per se esset apta, neque voluntas in agendo, vel omittendo naturali gauderet libertate. Quare id omnino tenendum est, rectam rationem nunquam ita esse debilitatam, ut hominibus perfecto statu utentibus tanta illius lux non remanserit, quantam intrinsecæ actionum bonitatis, vel malitiæ cognitio postulat. Et nonne ipsa scriptura sacra post Adami in illa narratum lapsum tamen adferit, quod Melchisedechus, Jethro, Jobus sine revelatione hominis officia (*utique naturalia*) satis intellexerint? *Ast*, inquires, *errarunt saepe homines et in sententias iverunt diversissimas* --- Quid tum? An post revelationem pugnae cessarunt et errores? Vitium ergo id rationis non est, sed stultitiæ illorum, qui rationem negligunt. *Ast sic tollitur absoluta illa revelationis necessitas.* --- Quod nunquam fuit, tolli non potest. Ex dictis autem satis constat, absolutam nullo tempore fuisse revelationis necessitatem. Non tamen superflua est illa; sed humanæ rationi valde fuisse utilem, contendo.

§. 30. Determinatis igitur principiis subjectivis, et quodnam objective spectatum primum dicendum sit, paucis expedire juvat. Ad principium autem objective primum requiritur, a) ut sit *verum*; secus enim veræ ex illo conclusiones deduci non possent. b) *Perspicuum*; ut quilibet sana ratione instructus illud facile intelligere, et ad eruendas inde veritates adplicare valeat. c) *Adæquatum*; ut omnia juris naturæ præcepta, neque alia: puta revelationis, complectatur; secus enim fieret præceptorum confusio. d) *Domesticum*, sive disciplinæ
juris

Zimmermann, Franz Anton

Synopsis philosophica

Heidelberga 1783

Diss. 649

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10840734-0

VD18 1515193X-001